

No seu bicentenario 1817- 2017

Retrato de Antonio Fernández Morales (foto cedida polos descendentes do autor a Henrique Costas en 2011 e editada con motivo da VI Escola Fermín Penzol no 150 aniversario dos Ensaíos poéticos en dialecto berciano).

Composiciois en galego, autógrafas e inéditas, de Antonio Fernández Morales (1847)

ORGANIZA

PATROCINA

COLABORA

PRODUCCIÓN

Antonio Fernández Morales e o galego no Bierzo

Galego oriental

- 1 Área asturiana o eonaviega, subárea oriental.
- 2 Área asturiana o eonaviega, subárea occidental.
- 3 Área central, subárea de A Fonsagrada-Courel-Bierzo.
- 4 Área central, subárea de Valdeorras e Viana.
- 5 Área ancaresa.
- 6 Área sanabresa, subárea de Porto.
- 7 Área sanabresa, subárea de A Mezquita, Lubián e Calabor.

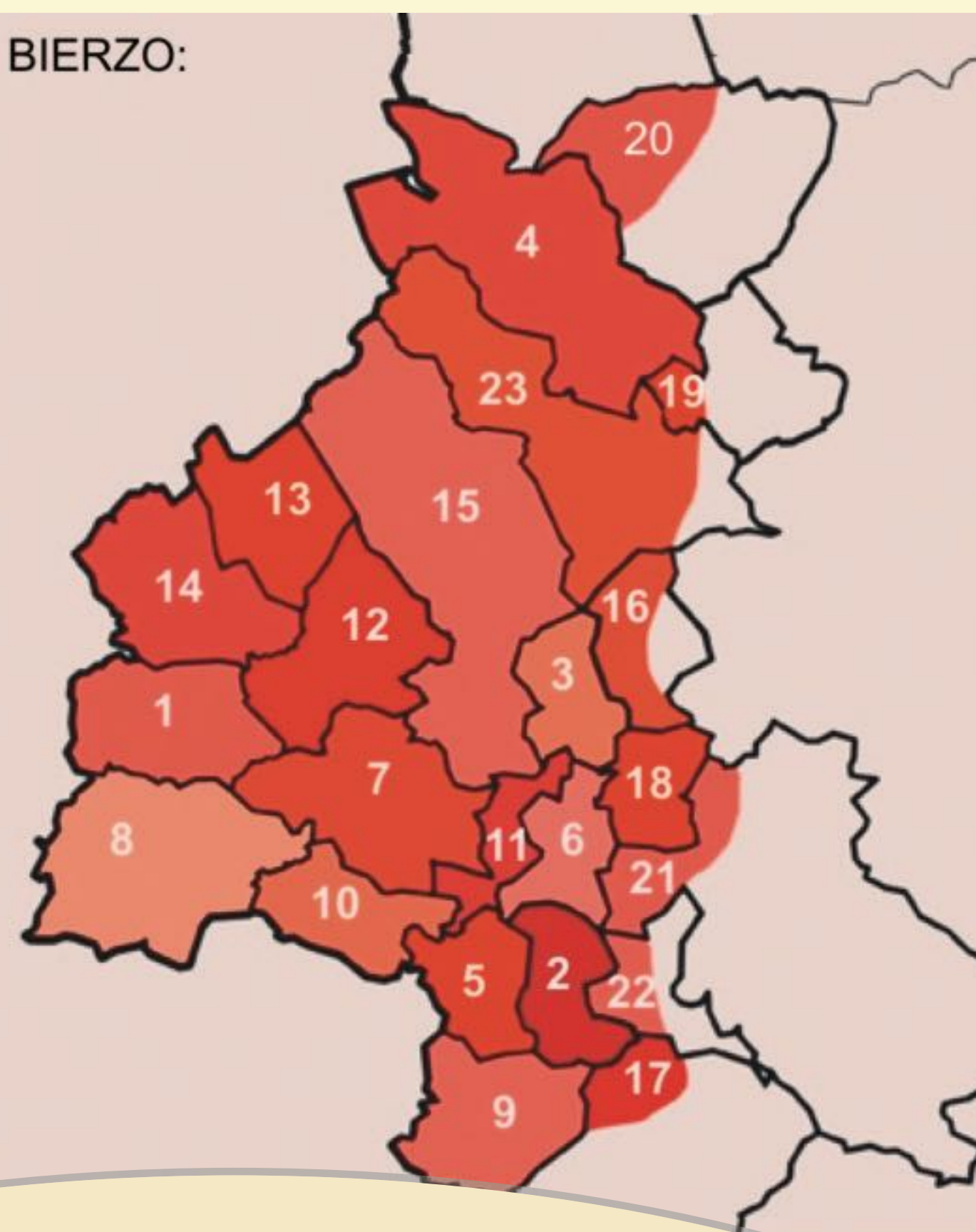

CONCELLOS DE FALA GALEGA NO BIERZO:

- 1- Barxas
- 2- Borrés
- 3- Cacabelos
- 4- Candín
- 5- Carucedo
- 6- Carracedelo
- 7- Corullón
- 8- Oencia
- 9- Ponte de Domingo Flórez
- 10- Sobrado
- 11- Toral dos Vados
- 12- Trabadelo
- 13- Balboa
- 14- A Veiga de Valcarce
- 15- Vilafranca do Bierzo

FÁLASE TAMÉN EN ZONAS DE:

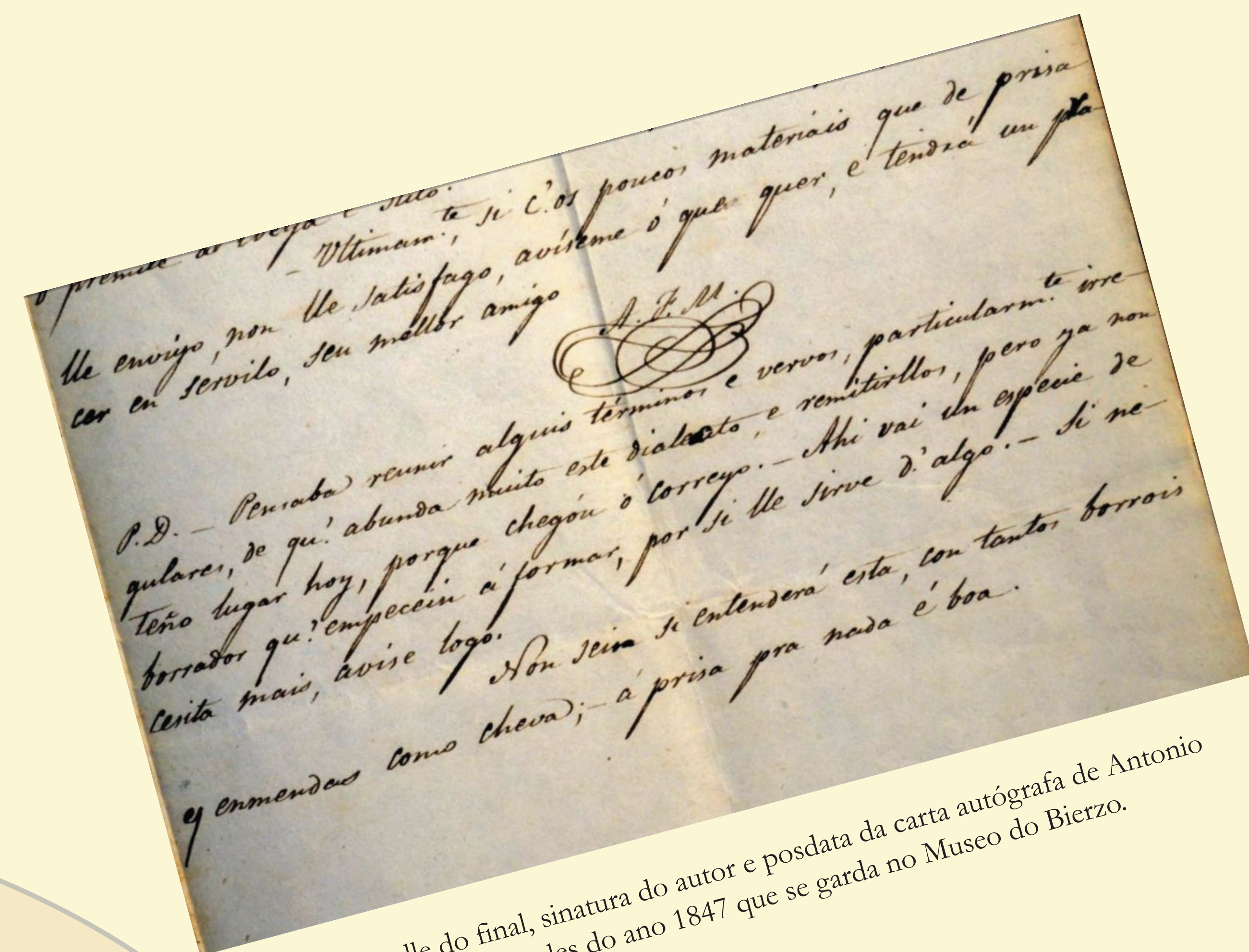
- 16- Arganza,
- 17- Benuza
- 18- Camponaraia
- 19- Fabeiro
- 20- Peranzais
- 21- Ponferrada
- 22- Priaranza
- 23- A Veiga de Espiñareda.

E logo,
señor Antonio,
por que escribe
en galego?

Voucho contar, Petriña,
xa que mo preguntas...
É a fala das xentes humildes
do Bierzo, o dialecto berciano,
a fala que tu usas, e a que lle dá
identidade á nosa comarca

Detalle do final, sinatura do autor e posdata da carta autógrafa de Antonio Fernández Morales do ano 1847 que se garda no Museo do Bierzo.

Antes dos romanos esta terra era
A TERRA DOS CASTROS,
desde a costa ás montañas do interior
ricas en ouro...

Gallaecia é a terra dos galaici ou callaici, significa: “**Terra de Montes**”, montañas de gran riqueza mineral que será o principal motivo da conquista e incorporación deste territorio ao Imperio Romano.

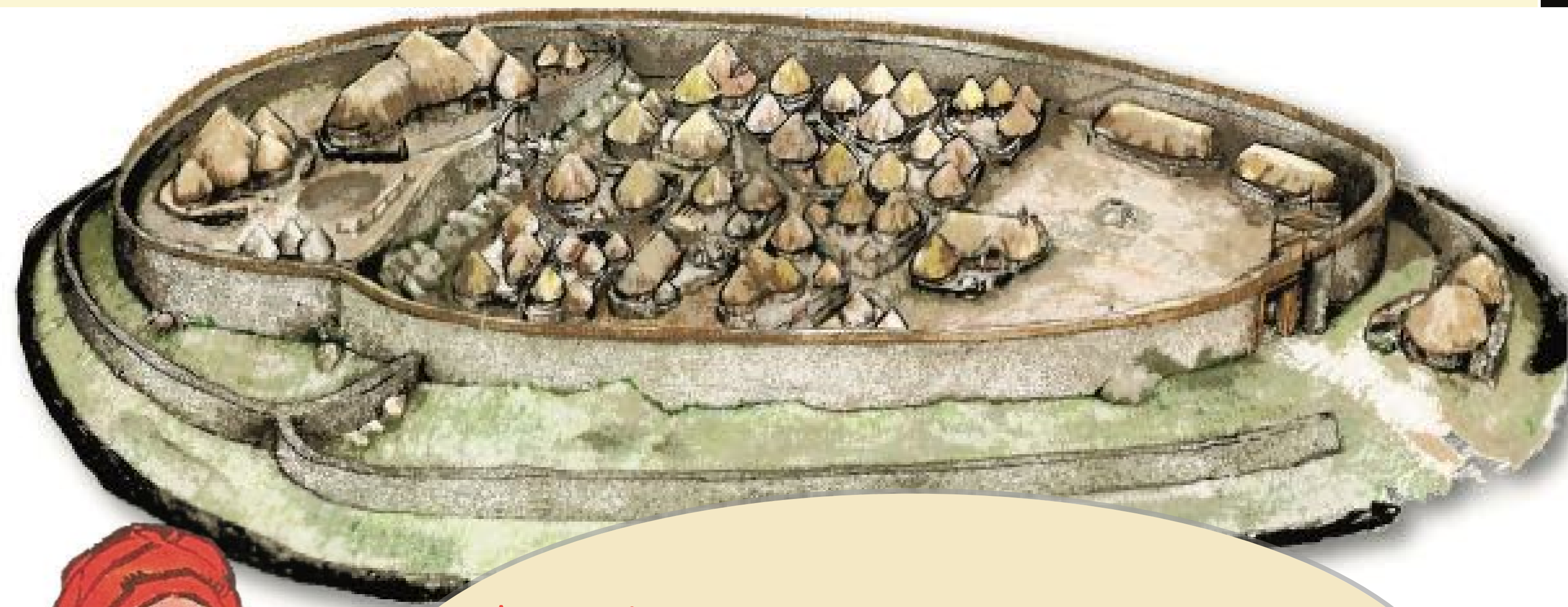
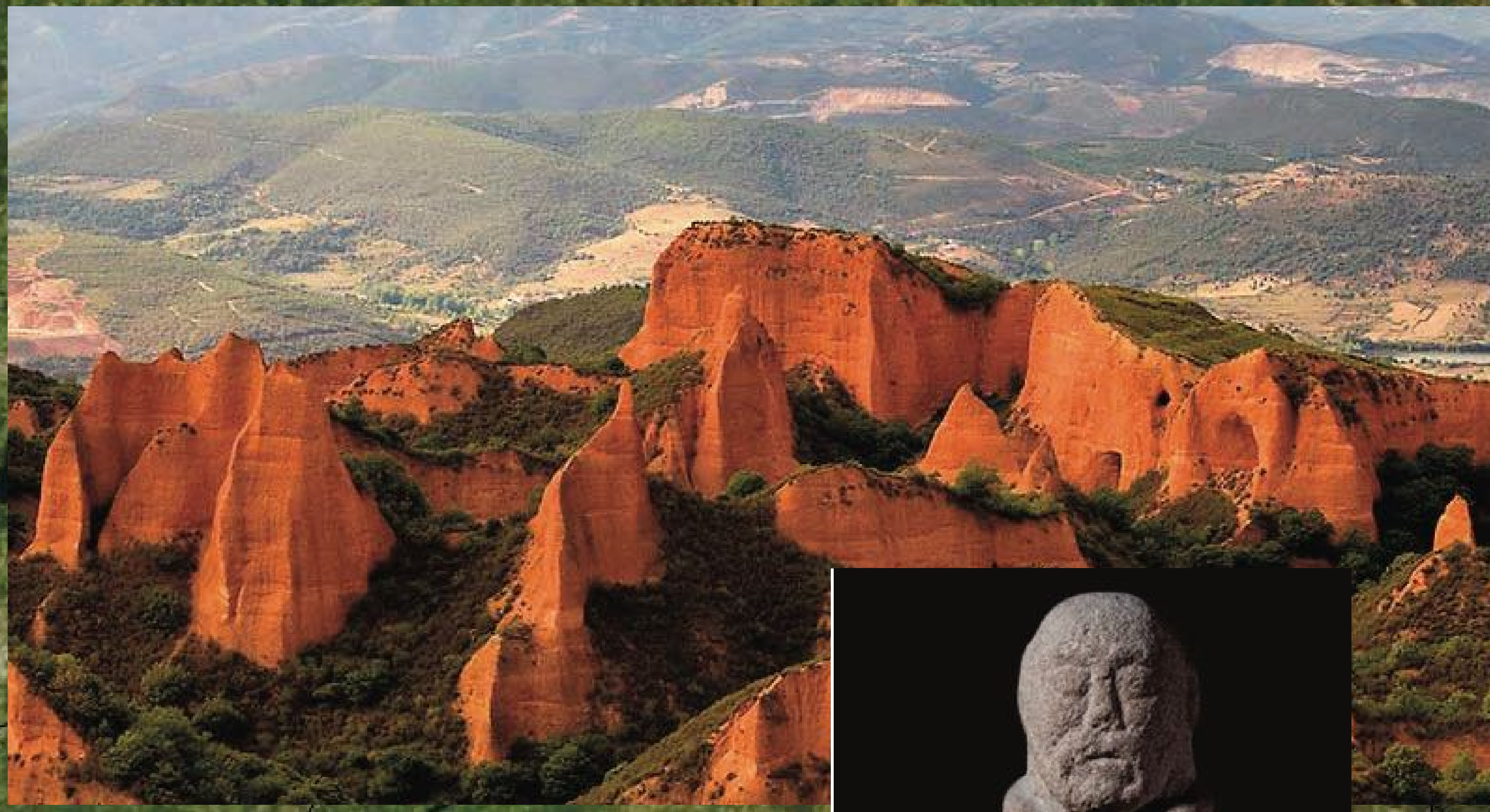
A cultura castrexa falaba diversas linguas, entre elas linguas celtas. Esta é a primeira gran base cultural dunha terra que logo pasaría a ser a Provincia Romana da **Gallaecia**.

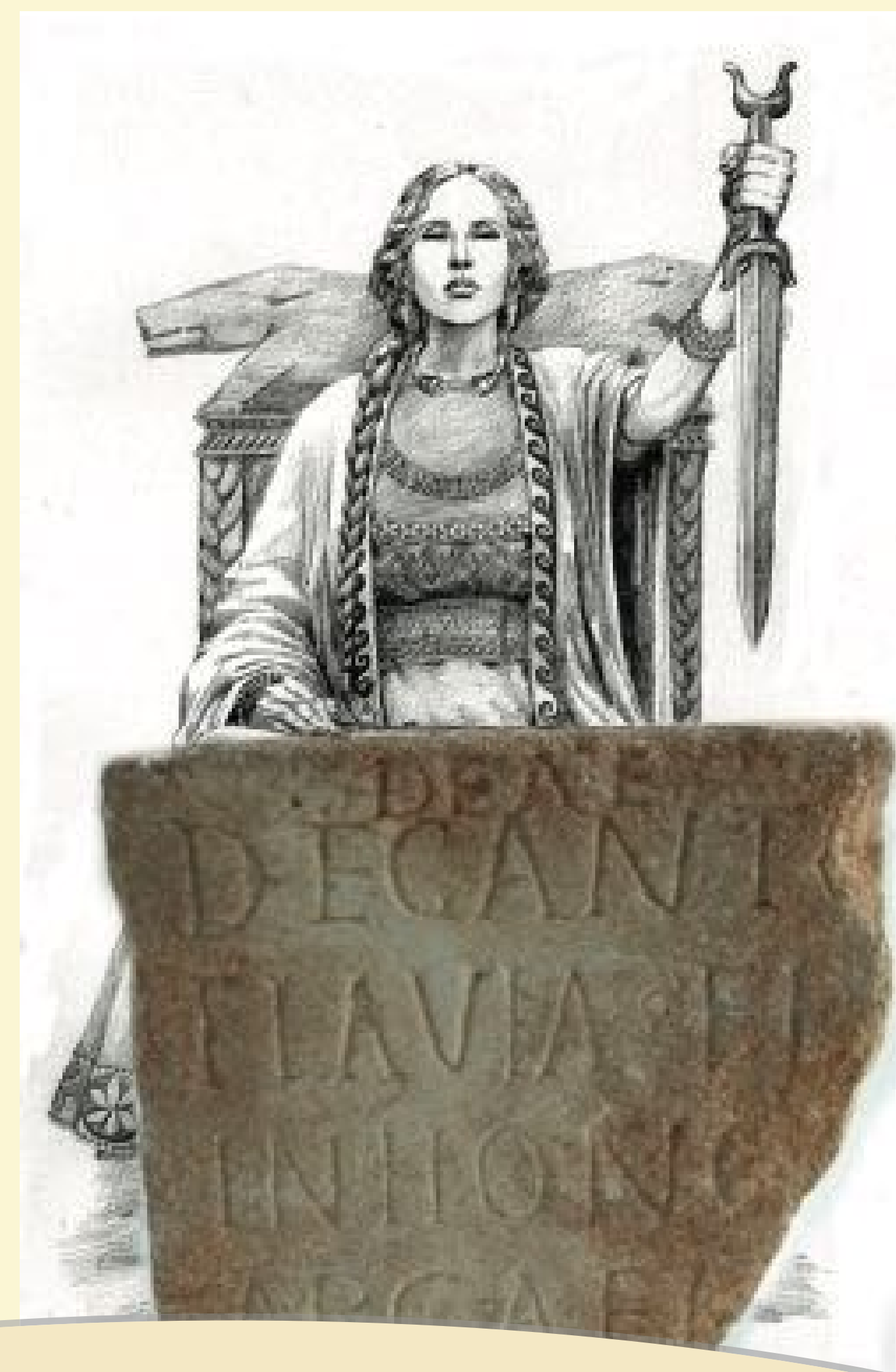
Nomes de raíz celta son:

Gallaecia significa: “terra de montañas”.

Bergidum composto do céltico *Berg-* ‘monte’ e *dunum* ‘cumio fortificado’.

A miña avoíña contárame
que quen fixera os castros
eran os mouros...

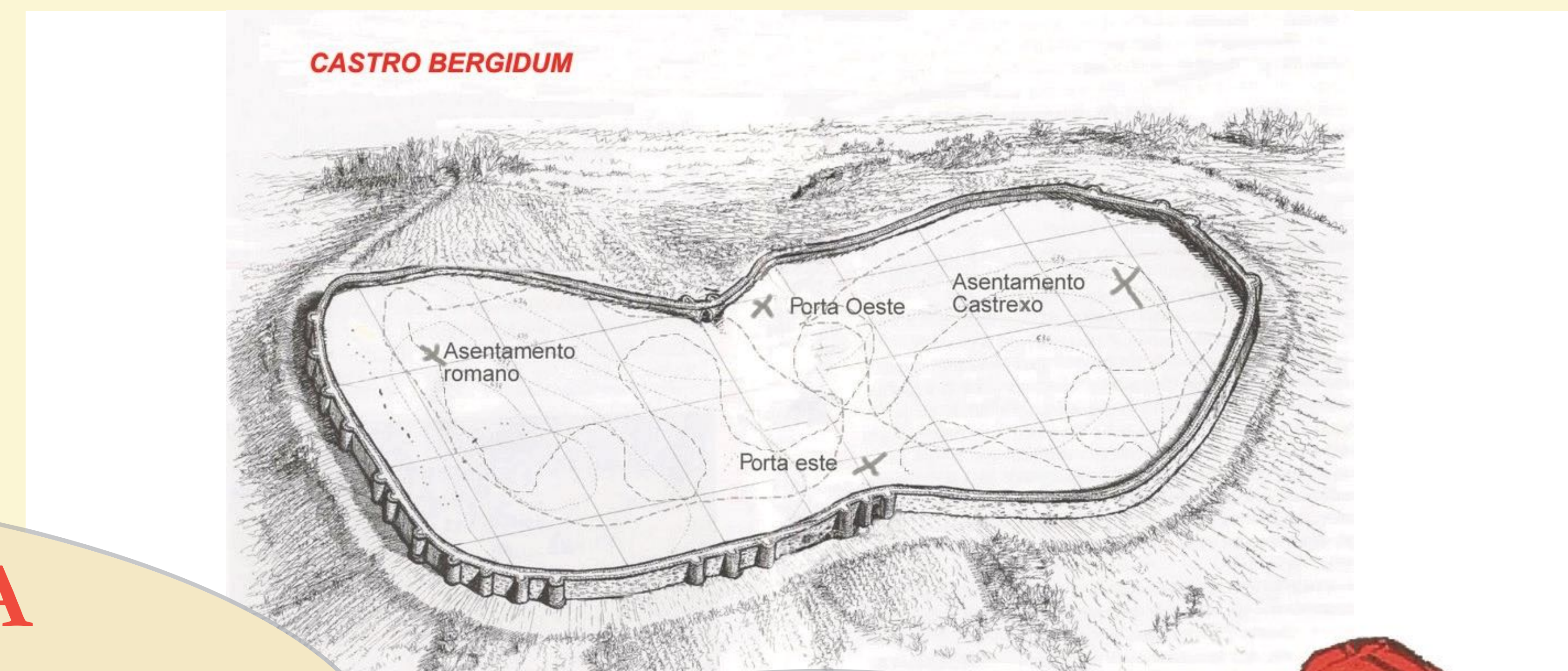

ANTES DO GALEGO, GALLAECIA:

Os pobos dos castros exerceron unha resistencia e luta contra os fillos de Roma en lugares como o noso BERGIDUM FLAVIUM, que logo de conquistado será lugar de entrada de dúas vías cara á costa atlántica, desde aquela seríamos *a porta da feroz Galicia*.

Os romanos dividiron a península en provincias dándolle o nome de **Gallaecia a un territorio maior da actual Galicia**, que chega polo sur ata o río Douro e polo leste ata Cantabria.

O latín dos soldados de Roma será a base sobre a que nacerá o galego.

A CONQUISTA ROMANA

O poder de Roma vese no Castro da Ventosa, Bergidum Flavium, onde os soldados casaron coas castrexas e os seus fillos xa falarían o latín con muito acento da terra.

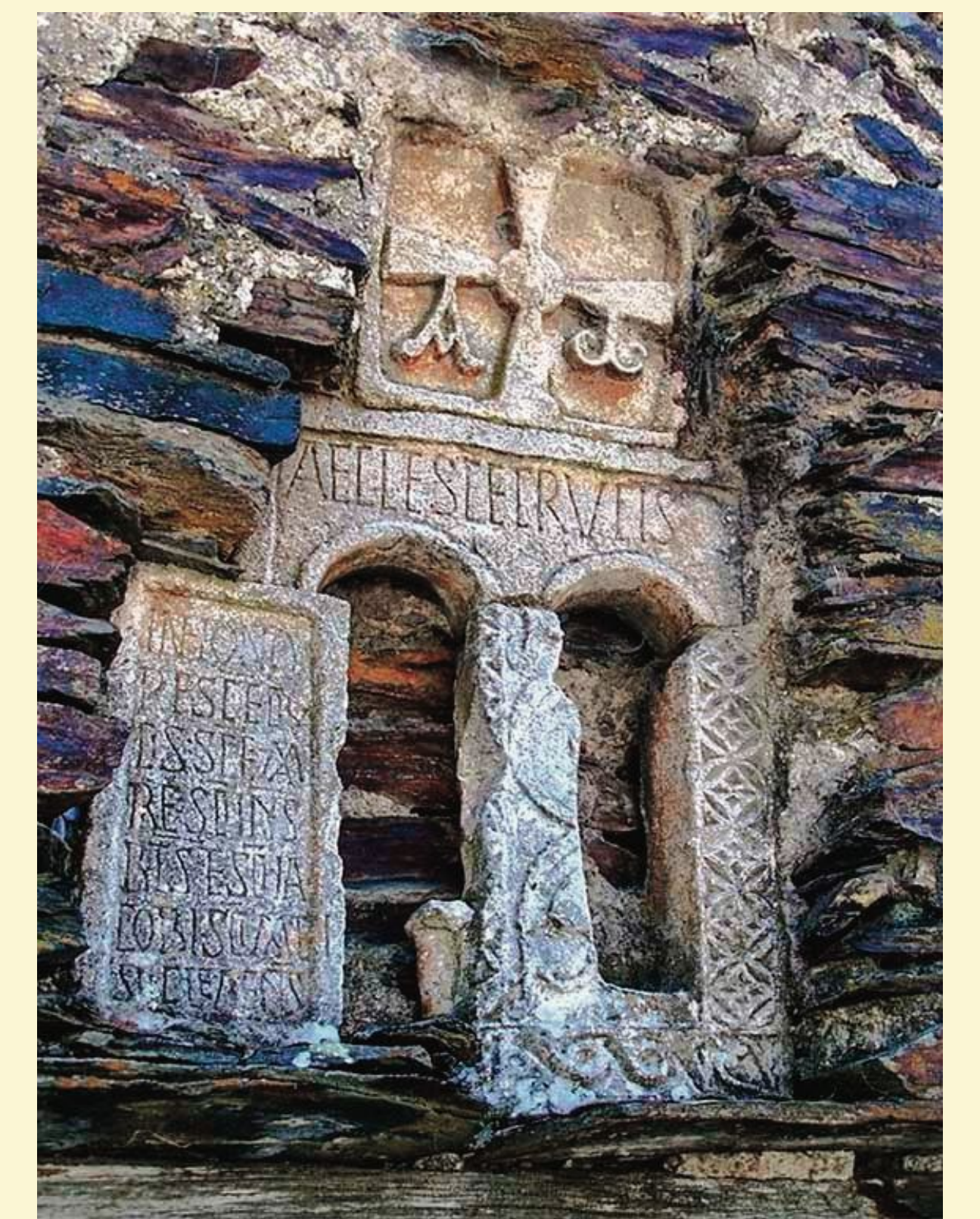
Para acento é o que che temos eiquí, ao falar cos de Castela sempre din que somos galeguiños!!!

O LATÍN FÍXOSE LINGUA PROPIA

O cristianismo axudou á latinización desta terra.

Pouco antes de caer o Imperio romano viñeron tempos revoltos; o emperador mandou matar por herexe a un bispo da Gallaecia, **Prisciliano**. Logo os **suevos**, un pobo xermánico dos chamados bárbaros, converten a Galicia no **1º reino medieval de Europa**. Eses reis independentes manterán o nome dado antes polos romanos ás terras que entre Braga e Lugo gobernan e **seguirán falando latín**. Consolídase o cristianismo con **Martiño de Dumio**, os mosteiros de **Fructuoso**, que era berciano, como o seu maior discípulo, **Valerio do Bierzo**, quen se instalou en S. Pedro de Montes.

O Bierzo foi parte da provincia romana Gallaecia ata ben entrada a Idade Media, máis de 1000 anos!

Quere dicir isto que cuando se está xerando o galego no século IX, esa unidade administrativa arroupa e dálle consistencia a esta terra.

E di que o meu nome, Petra, conservou o “t” do latín e vén sendo “pedra” cuxo nome nos homes é o de Pedro?

IN SIGNE MERITIS BEATVS FRUCTVOSVS POSTQVA M CONPLVENSE CONDIDIT
CENOBIVM: ET NĒSĒ PERIBREBIO PERE IN HOELO OFEETORATORITM:
POSTQVEM NON INPAR MERTIS VALERVS SCS OPVSÆCLESIEDHATABIT
NOBISSTME GENADIVS PRSBREVM XII FRIB RESVABTERA OCCCXXXIII
PONTIFEX EFFECTS AFVNDAMENTS MRECE VTCERMTRDNIOEREX IT
NOPPRESSIONE VIGSEDIARGA ERETITSVDOREFRMHUPAN SER
CONSECRATMEHOLEMPVABERSIMOR GENADIO ASTORILENSE SABARE
DUMIENSE FRVNMIOLE GOMNSE: ETDVLEDO SALAM ANTICENSE SVBER
NOBLES TENENA BLESQV NAFERNA: ETQVATERNA: VIIIORLDR MIBMBRM

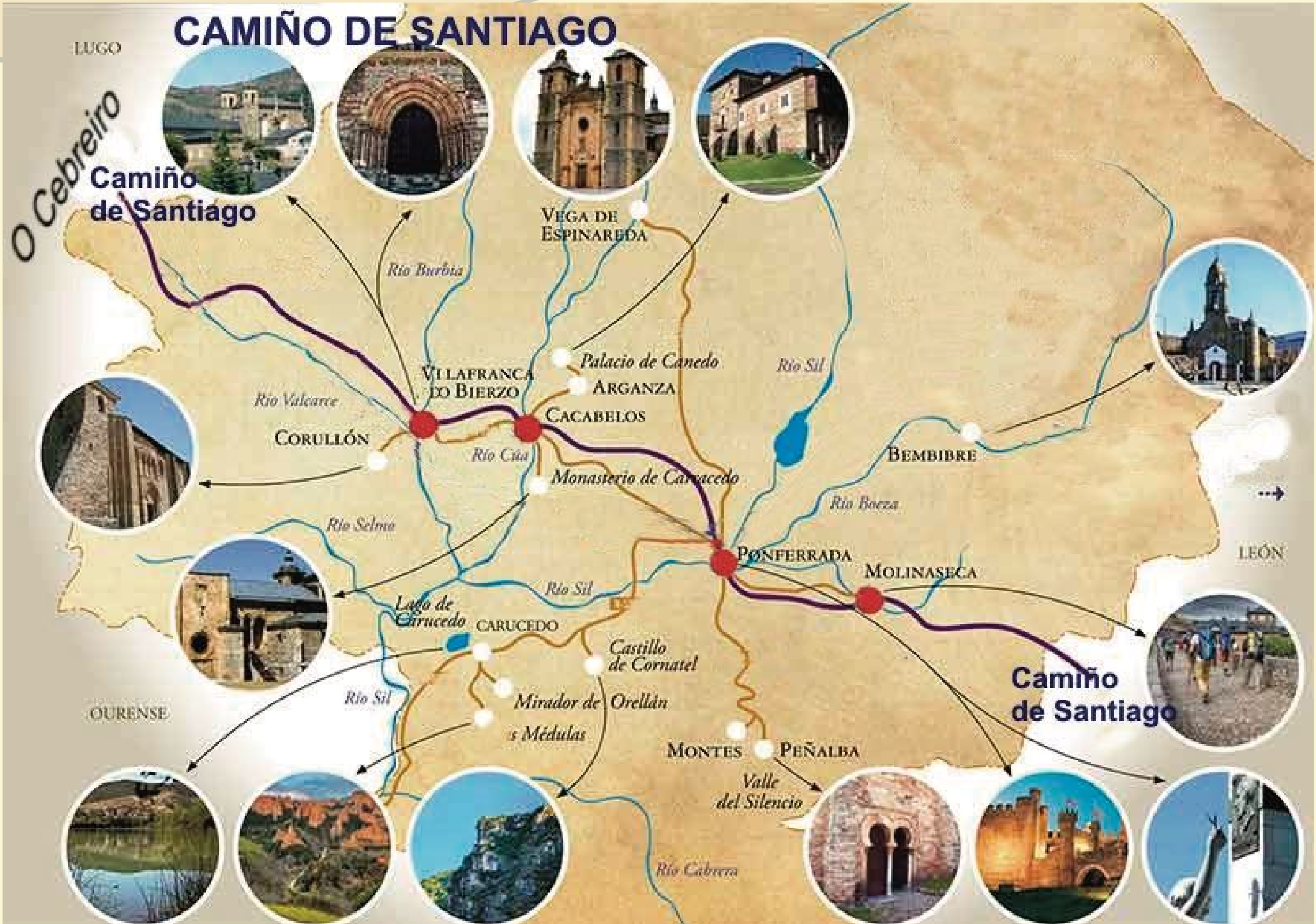
O NACEMENTO DO GALEGO

O paso do latín ao galego produciuse a modiño entre os séculos VIII ao IX

No IX a lingua deste reino de Gallaecia diferenciase da que se fala noutros puntos da península, **xa non é latín**. Polo sur os musulmáns fanse fortes, pero van ter escasa presenza no norte e menor influencia no idioma que se está a crear.

Descóbrese o sepulcro de Santiago en Compostela. Os reis cristiáns consolidan o denominado Camiño Francés e o fenómeno das peregrinacións fruto dun pacto entre os reinos francos de Borgoña e o de Galicia e León. Ao longo do camín a Compostela foron asentando antigos núcleos e nacendo novas vilas xacobeas como Vilafranca, Cacabelos, Molina ademais de vellas e novas obras públicas como a Ponte-ferrada sobre o Sil.

A fragmentación do reino en Portugal, Galicia e León non impide que **nos territorios da antiga Gallaecia se falen e escriban a partir do século XIII documentos no seu propio idioma**, que era usado tanto por reis e señores como por servos e labregos, é dicir, estaba normalizado, e comeza a escribirse, aínda que a igrexa segue usando o latín.

Iso non sei se llo crer, que monxes, nobres e reis o falasen, pode, pero que o escribiran...?

Pergamino VINDEL coas composicións en galego-portugués de Martín Códax (s. XIII)

DO ESPLENDOR LITERARIO Á DECADENCIA DO REINO

AFONSO X o Sabio, reinando en Toledo, emprega o galego medieval que se escribía no Bierzo, en Compostela ou en Lisboa, porque aínda eran o mesmo idioma galego e portugués.

Durante toda a Idade Media galego e portugués son un só idioma. A nosa relación con Portugal éche grande. A filla de Ximena, Muñiz de Corullón, casou co que ía ser o primeiro rei de Portugal.

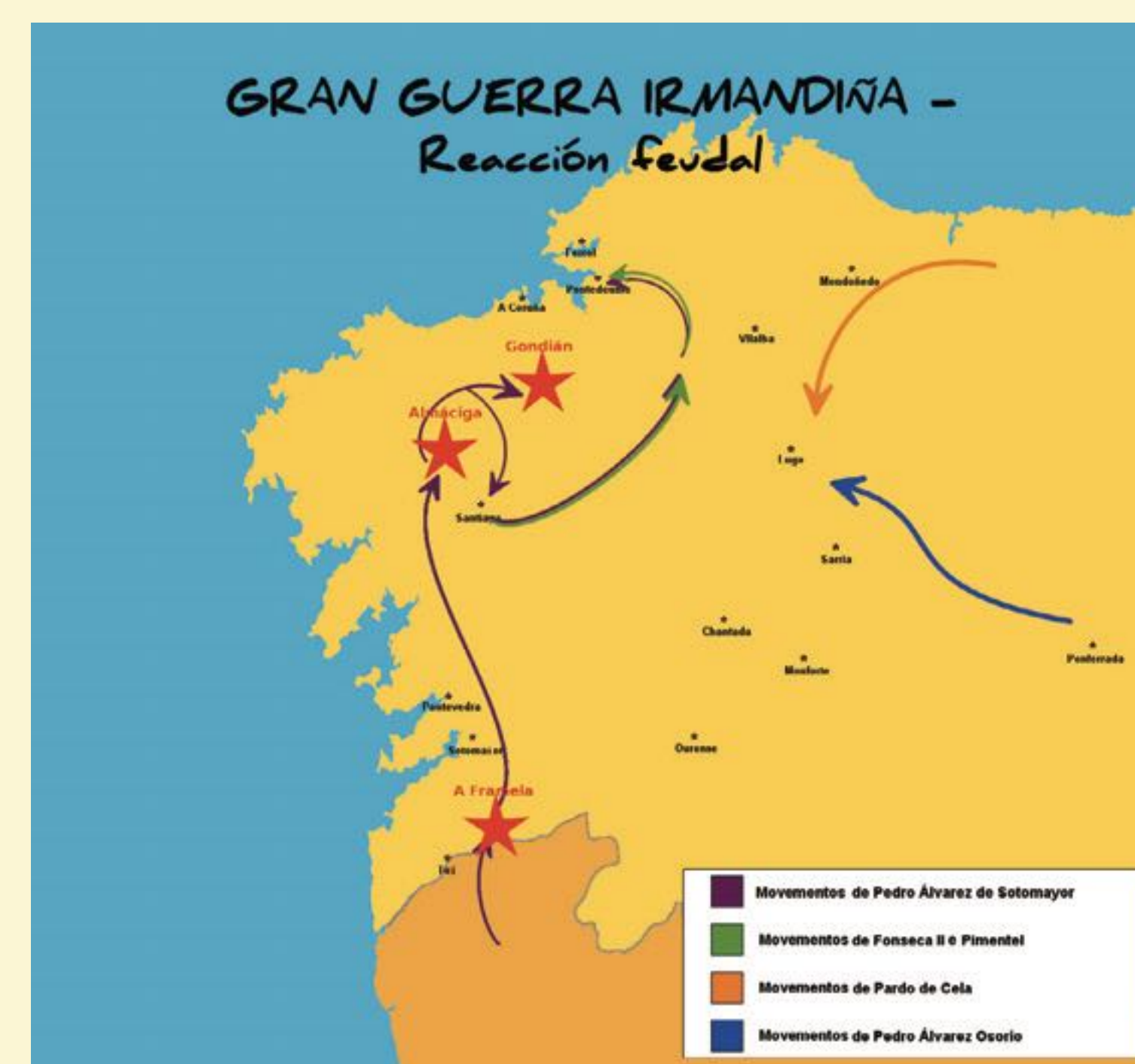
Iso ben llo sei que falando co portugués que teño de vecín, enténdeselle ben aínda que sexa doutro país.

Miniaturas das Cantigas de Afonso X o Sabio

Decadencia do reino no XIV-XV: A desaparición dunha nobreza galega que promocionaba a literatura en galego, tras ser substituída por outra de orixe castelá, provocou un proceso de decadencia que fai desaparecer na práctica política o reino de Galicia e tamén a súa literatura culta, é dicir, a escrita. O Bierzo participa nas guerras irmandiñas e as luitas dinásticas dos reis de Castela nos que a nobreza galega afincada na comarca sairá derrotada.

Son destacables as rebeldías dos sucesivos condes de Lemos, Pedro Álvarez Osorio e Rodrigo Henríquez de Castro.

OS SÉCULOS ESCUROS:

Desde os Reis Católicos todo o poder dos nobres galegos pasou aos de Castela e o galego deixa de escribirse.

...e no mosteiro de San Pedro de Montes

...contem muitas escrituras, case todo en galego do XIII

Que tiña ese códice

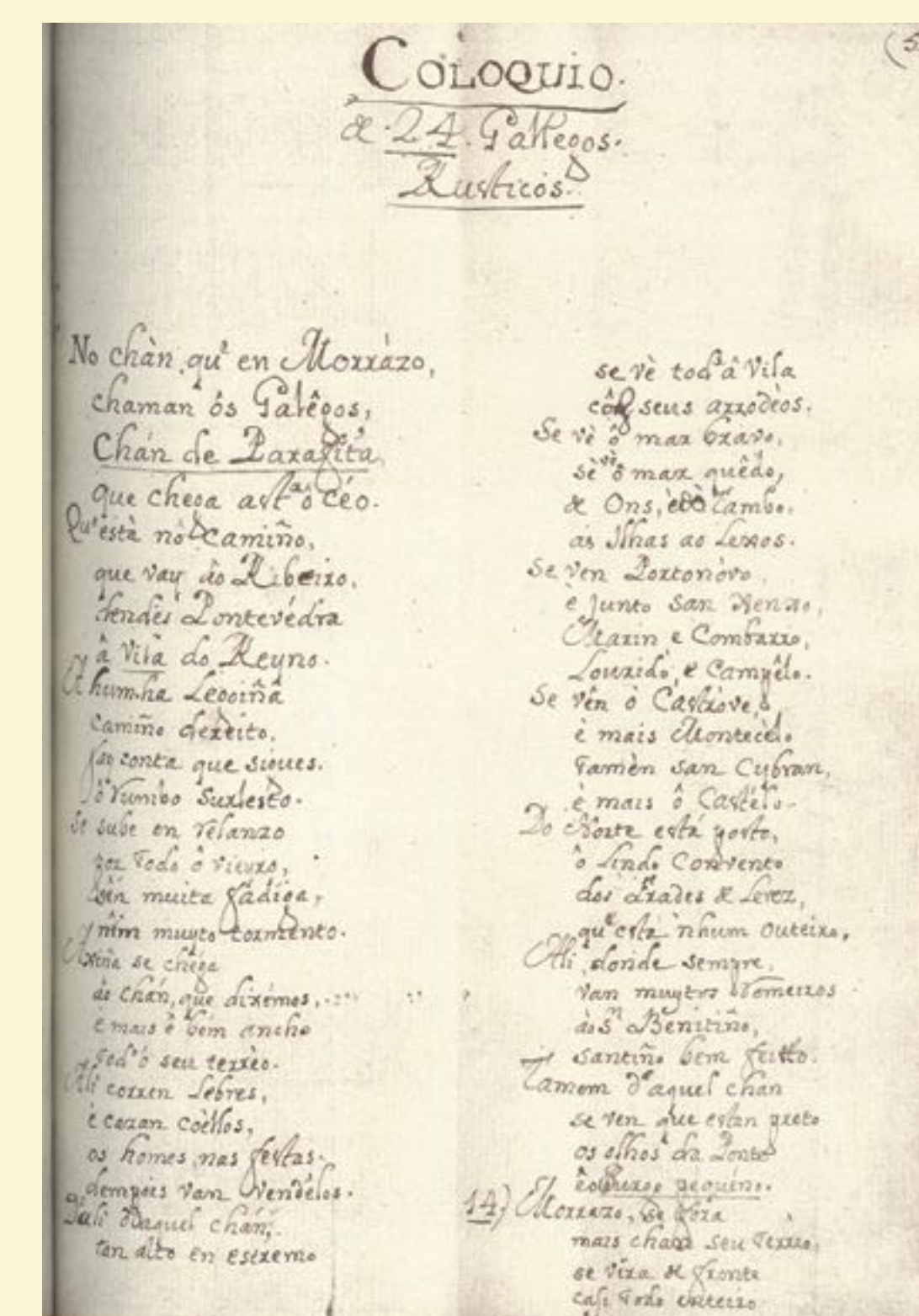
Foron Séculos Escuros nos que a fala seguía viva de boca en boca, nas casas e entre xentes humildes... Pero atenta Petriña, en 1695 naceu en Vilafranca Pedro Joseph, que logo sería o Padre Sarmiento. Tíñalle tanto aprezo a súa lingua materna que procurou, como el mesmo di “*recoller todas cantas voces puiden... para formar algunha idea do idioma galego tan descoñecido de todos e tan desprezado...*”

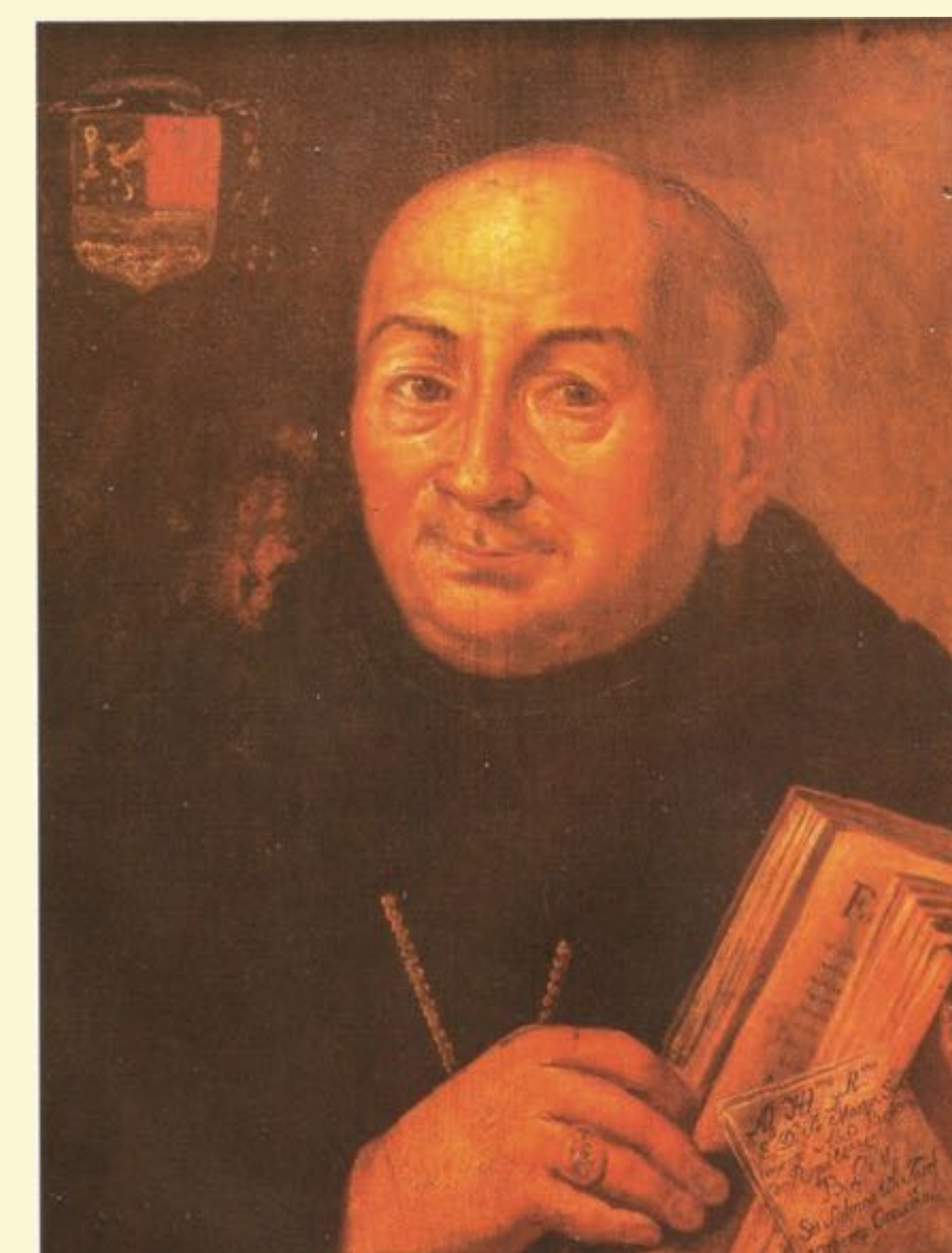
E logo é culpa dese tal Pedro ou Sarmiento, polo que vostede escribe na fala galega?

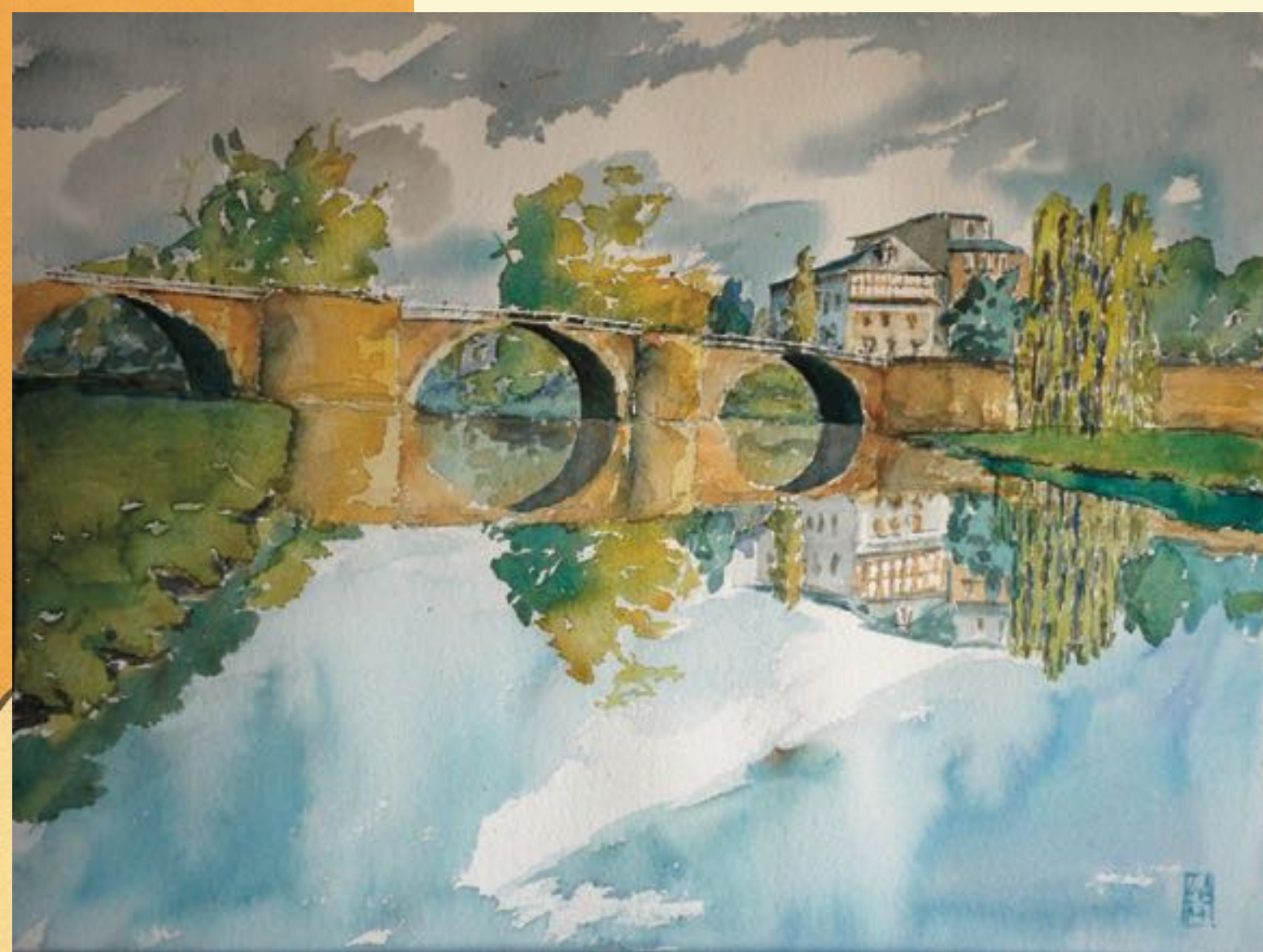
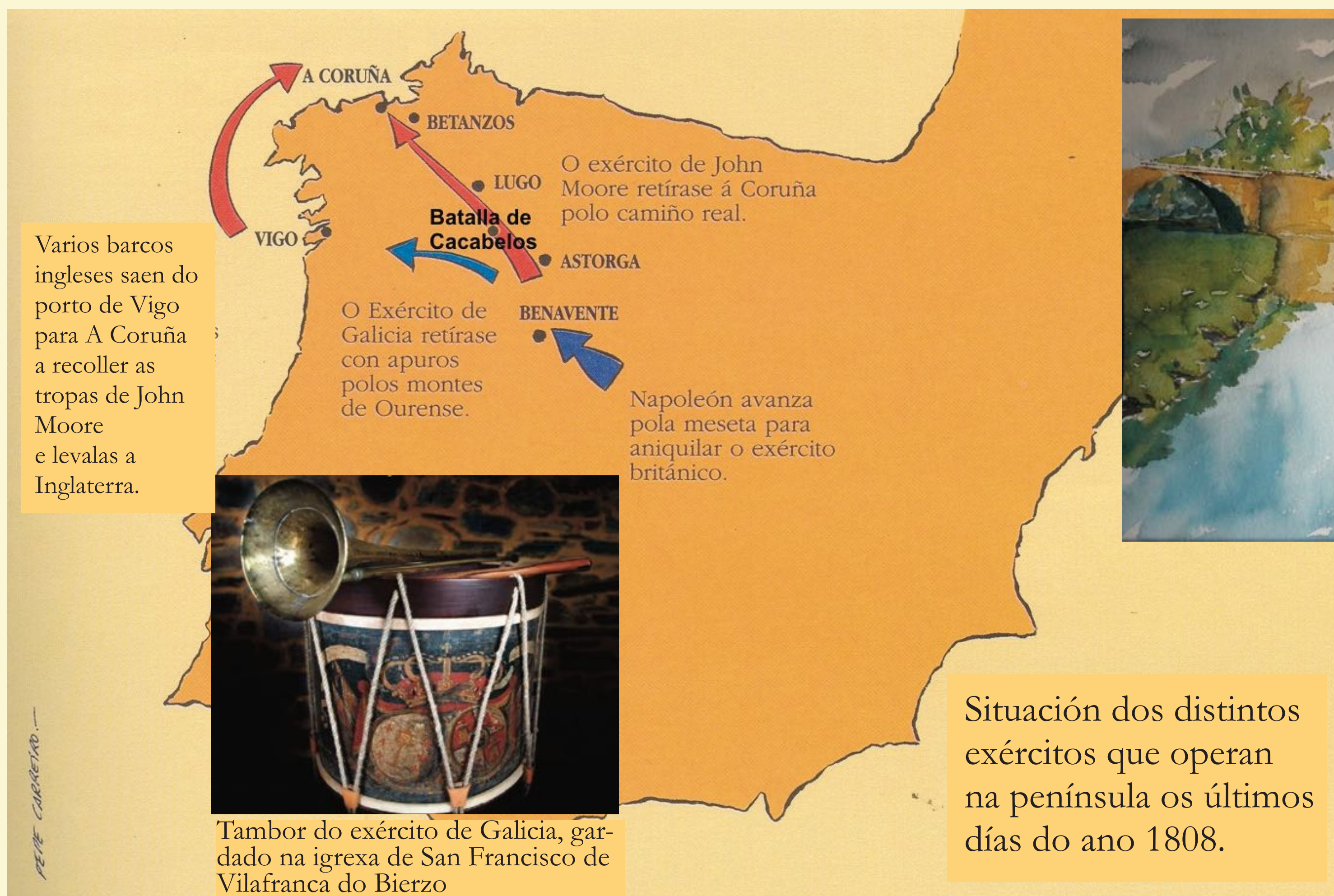
Cos ilustrados comezarán a disiparse as néboas sobre o noso feito cultural. Martín Sarmiento, foi dos primeiros en preocuparse pola situación idiomática e propoñer a introdución do galego no ensino, na xustiza ou na igrexa. Sarmiento leu e documentou o galego nos mosteiros do Bierzo e Galicia, pero tamén será un modelo para escritores galeguistas posteriores ao escribir a obriña *Coloquio dos 24 galegos rústicos*, 1200 coplas no idioma do seu reino.

Edición facsímile do orixinal autógrafo do Coloquio en 1200 coplas galegas do Padre Sarmiento (1746)

Retrato de Martín Sarmiento de José Vicente Couselo c. 1755-1772

Ponte sobre o Cúa, escenario da Batalla de Cacabelos. Cadro de Primitivo Álvarez Armesto

O BIERZO DA MIÑA ÉPOCA

Eu nacín en Astorga o 17 de setembro de 1817

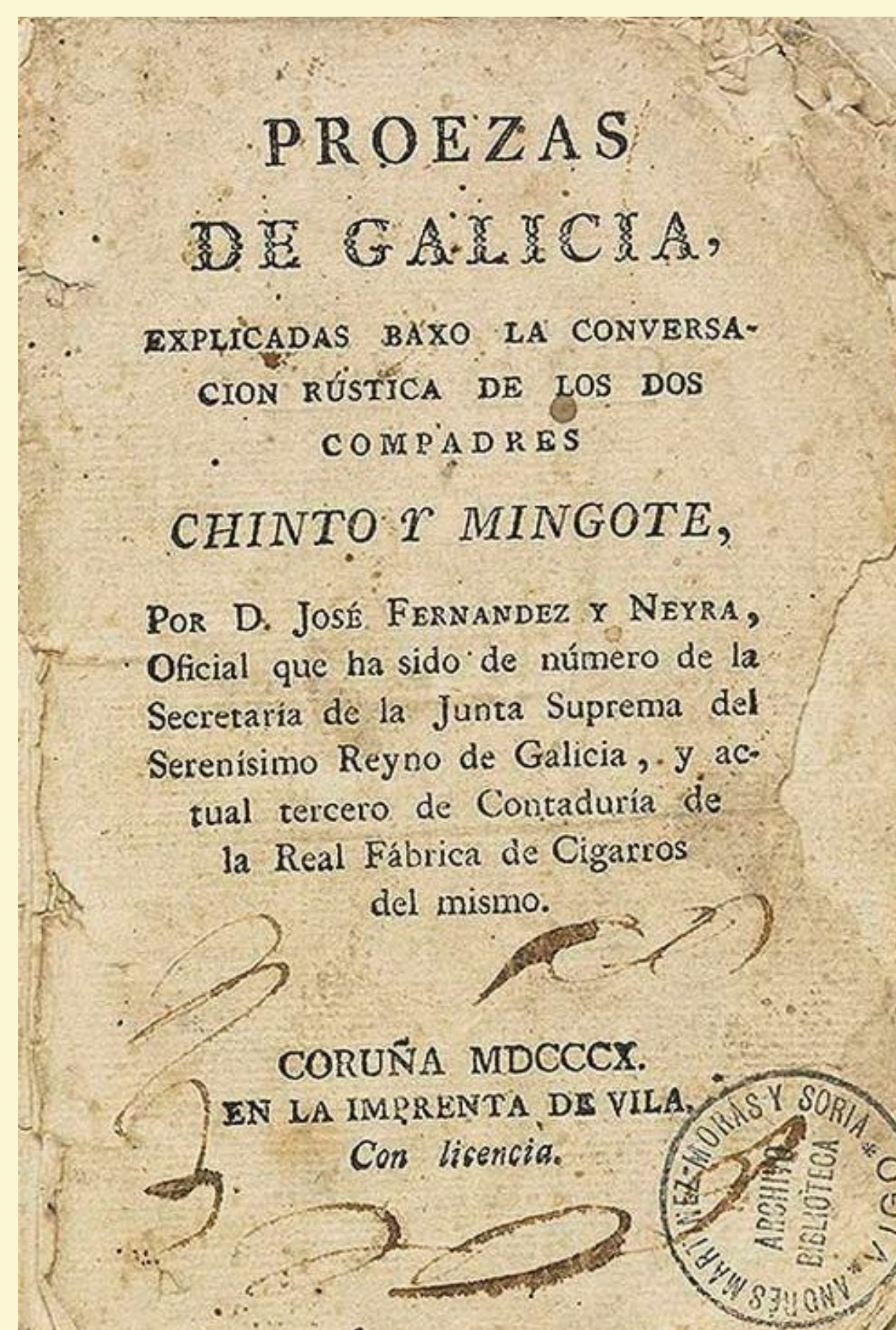
O caos que provoca a guerra da Independencia contra os franceses rachará a organización social do Antigo Réxime e o absolutismo. As iniciativas dos liberais para crear un novo tipo de sociedade onde a burguesía cobra gran protagonismo dará paso aos debates para estruturar o estado en provincias. A inestabilidade, os avances e retrocesos nos procesos de reformas provocaron cambios de gobernos e guerras. Galegos e bercianos viven xuntos estes acontecementos compartindo batallas contra Napoleón como as que puiden ler narradas en galego no libro *Proezas de Galicia*. Logo virán as guerras Carlistas nas que xa participei eu a favor da raíña Isabel II.

Selo da Provincia de Vilafranca

A denominada provincia de Vilafranca ou do Bierzo marcará un debate en todo o século XIX como centro das reivindicacións liberais avanzadas das Sociedades patrióticas coas que simpatizaba meu pai, que veu para Cacabelos, tras facerse con certas propiedades que antes eran da igrexa.

Eu non lle sei ler nin escribir, pero meu pai, en gloria estea, tiña memoria daquela batalla contra os gabachos en Cacabelos.

CACABELOS, a paisaxe natural e humana da miña infancia

En Cacabelos, na botica dos meus pais, Tomás Fdez. Garrido e Nicolasa Morales, escuitein por vez primeira o galego propio da comarca onde pasei a miña infancia e adolescencia. Xogos, contos, cantos e costumes que foron formando parte da miña paisaxe emocional. Era o “idioma dominio das masas que non está en exercicio entre a clase culta da sociedade berciana”.

De mozo volví a Astorga a estudar no Seminario, onde enraizaría o meu liberalismo e interese pola literatura, aínda que dende moi novo tiven unha vocación militar que comeza tamén en Cacabelos ingresando na Garda Nacional da que fun sarxento con 17 anos. Logo marchei á Compañía de distinguidos de Valladolid onde, tras ano e medio e, co grao de subtenente, logrei o meu primeiro destino no rexemento de infantaría Borbón XVII do exército do Norte.

A' Santísima Virgen d' a Quinta Angústia.

'N o mesmo medio d' o xardin berciano
Onde situada estubo a populosa
Bérgidum Flávium (7) q' o poder romano
Non pudo defender d' a belicosa
Xente Goda; 'n un val que rega ufano
O Cua, é pe d' o *Castro d' a Ventosa*, (8)
Véise unha villa (') d' o xardin delicia,
Porta de flores d' a feraz Galicia.

Os Romanos, fuxindo, os pueblos todos
Destruiron y a villa logo alzaron
Sobre as ruínas de *Bérgidum* os Godos.
Dicen ótros q' á *Bérgidum* queimaron (9)
D' órden d' un rey, porque de malos modos
Os veciños contra él se revelaron
E que solo salvou a Xudería
Q' e a mesma villa que subsiste hoy día.

Lémbrase do que cantaba o gaiteiro:
“o muiño de Cacabelos,
bota que bota fariña,
i o que queira boas mozas
que veña para Sorribas”

Fotografía antiga de Cacabelos tirada do blog <http://castroventosa.blogspot.com.es/>

A miña formación militar e intelectual

Os diferentes destinos marcarán as distintas etapas da miña vida. Especialmente intensos foron os primeiros en Galicia, en Tui e na Coruña. A intelectualidade castrense galega poríame en contacto cos debates ideolóxicos e lecturas de corte liberal **provincialistas** que me permitiron coñecer os escritos de Martín Sarmiento no momento no que se fecundaba o proto galeguismo. Pero pasei longas tempadas no Bierzo de permiso nas que **participei dos proxectos da burguesía liberal berciana** coa que a miña familia e eu mesmo mantivemos unha estreita relación.

Ustede sempre dicía: os
ladrois desta terra non andan
polos camiños

Unha desas vellas reivindicacións era a **creación da provincia para o Bierzo**. Tras os debates nas Cortes de Cádiz (1812) chegará a facerse realidade no trienio Liberal (1820-23) **coa capital en Vilafranca**.

Foi un breve tempo, pero ao longo do século esta reivindicación seguiu viva en diferentes momentos. Se cadra **os meus versos máis citados refírense a esta reivindicación** da Provincia de Vilafranca para o Bierzo:

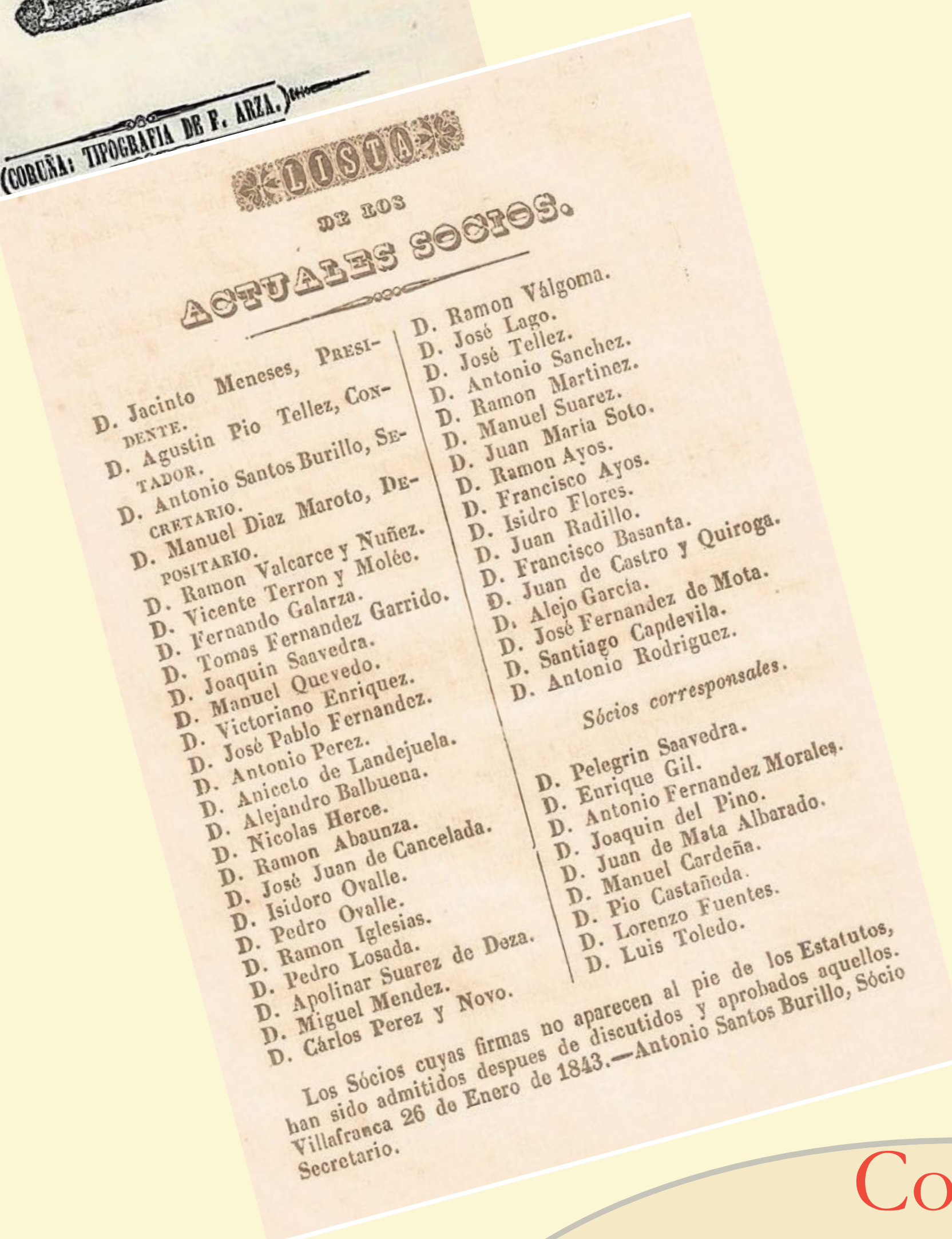
*Cual tesoro q'a codicia
de dous avaros escolta
con xusticia, ou sin xusticia,
tira por ela Galicia,
máis Castilla non a solta.*

O meu fecundo paso
por Vilafranca

Instalada a familia na década dos 40 en Vilafranca do Bierzo, distintos documentos certifican o meu interese pola literatura e a lingua: **Os Estatutos da Sociedade de Teatro de Vilafranca** (1843) da que foi meu pai un dos fundadores e na que figuro como socio corresponsal á par de escritores como Enrique Gil, recoñecido poeta e crítico teatral en Madrid.

A miña relación co teatro é grande por aqueles anos de remprazo na vila nos que comezo a escribir “ensaio dramáticos”.

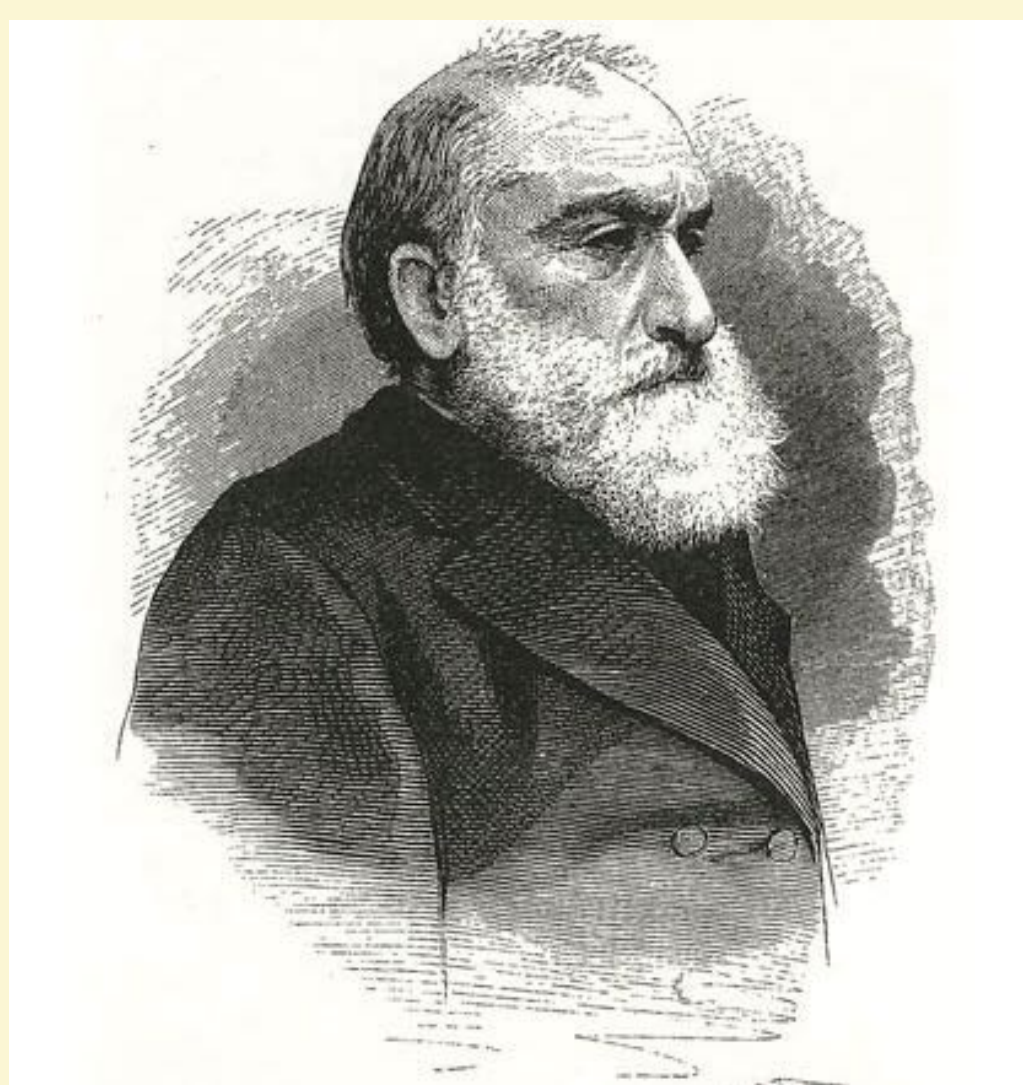
Será anos despois, na cidade de León, onde escribirei no *Esla* numerosas críticas teatrais e algúis poemas en castelán. Pero nesta revista periódica, aparecen tamén os primeiros poemas do galego no Bierzo en 1860, un meu e o outro dun dos socios da Sociedade de Teatro de Vilafranca, Isidoro Andrés Ovalle.

Como
lle gustaba ir ao teatro!
Lembro que tamén ten escrito
algúa obriña para
representar.

de costarme ya algun traballo fatoso y escribilo, pois meu estao
de militar me tubo lexiros da meu pais dende o ano de trinta
e cuatro, en qu'entreime un colexio de cadetes, hasta o cuarenta
e tres, en que p.º opiniois politicas me deixaron de remplazo, en

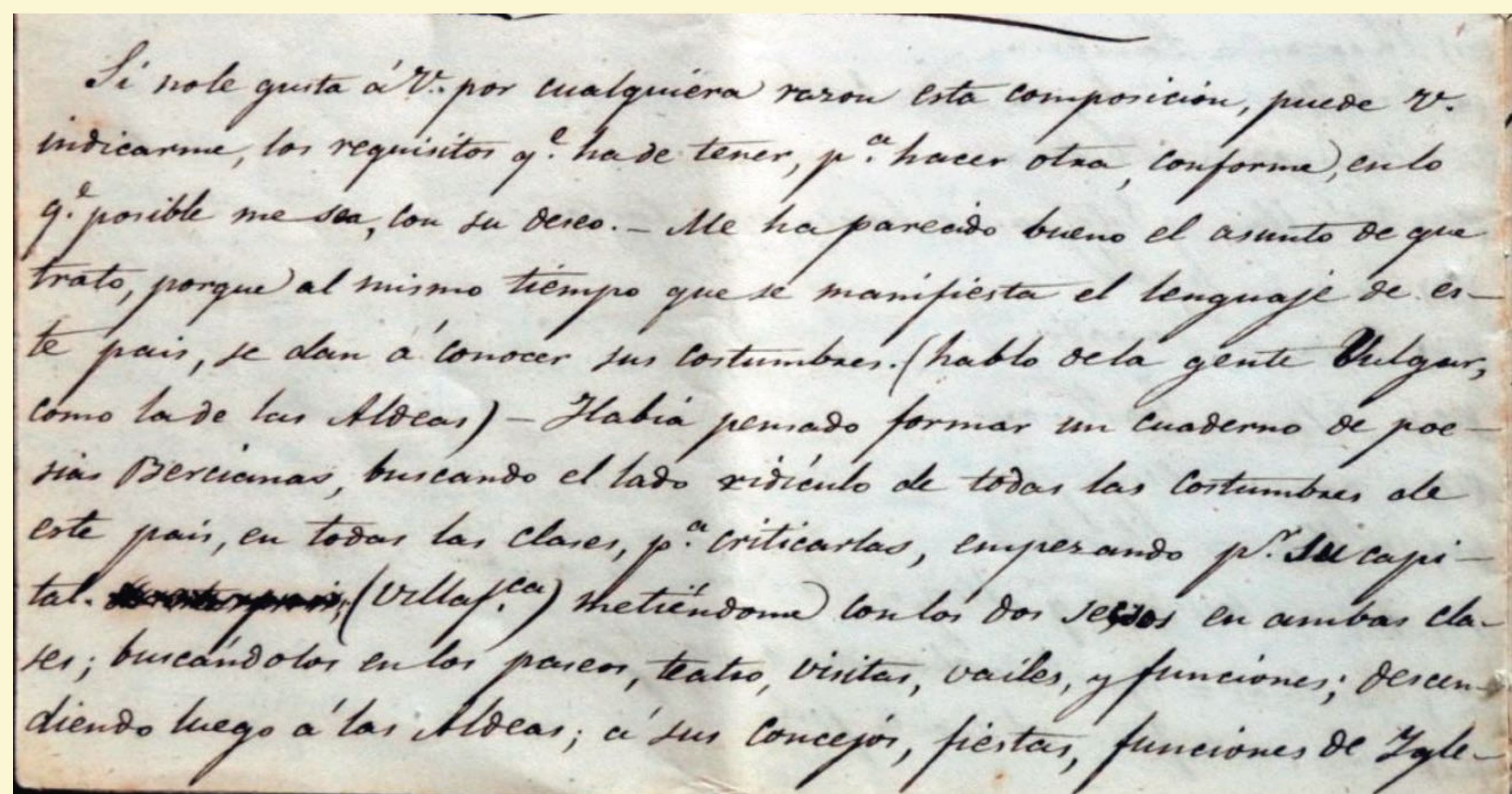
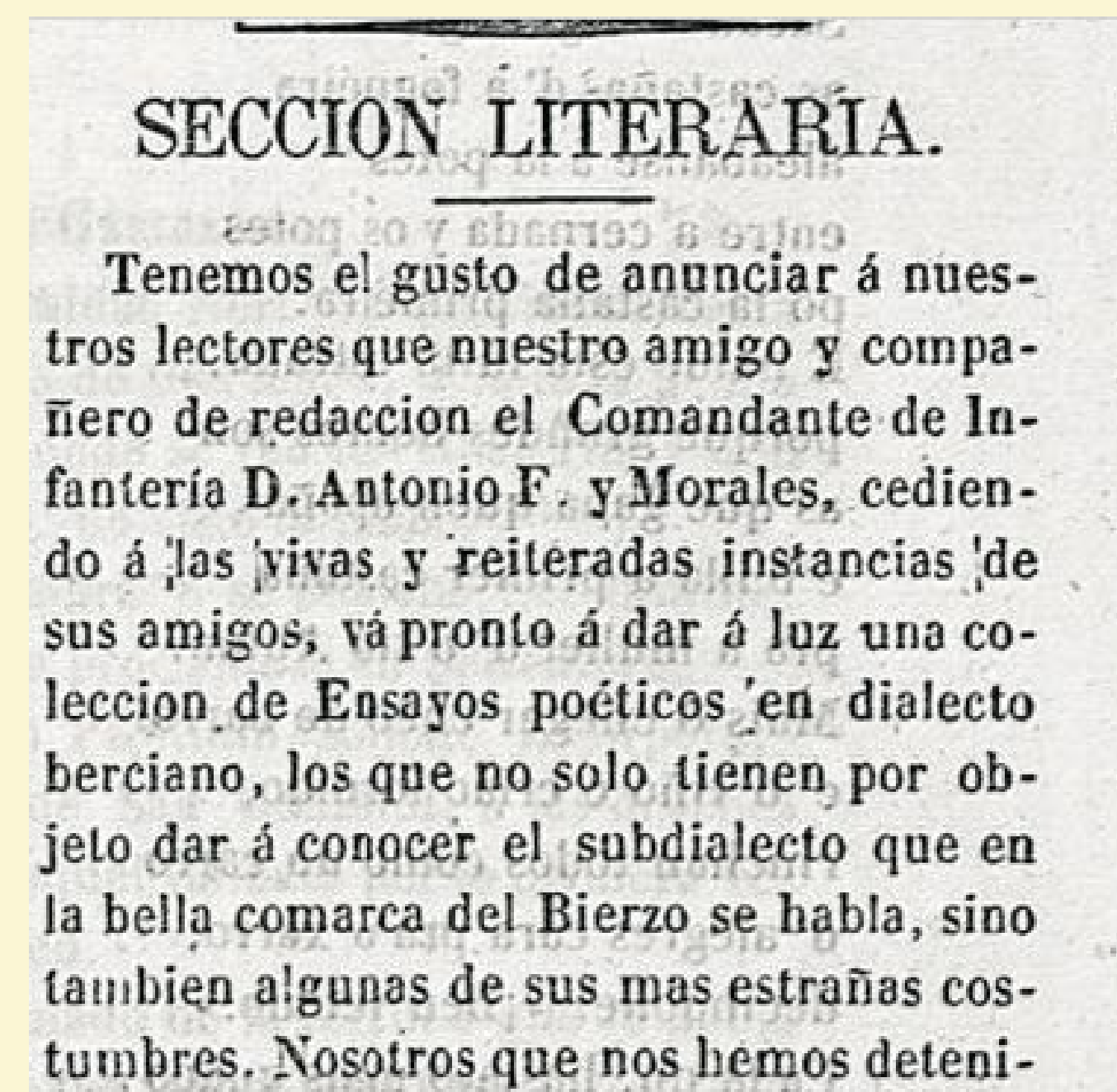
Detalle dunha carta autógrafa de Antonio Fernández Morales (1847)

Retrato de Mariano Cubí

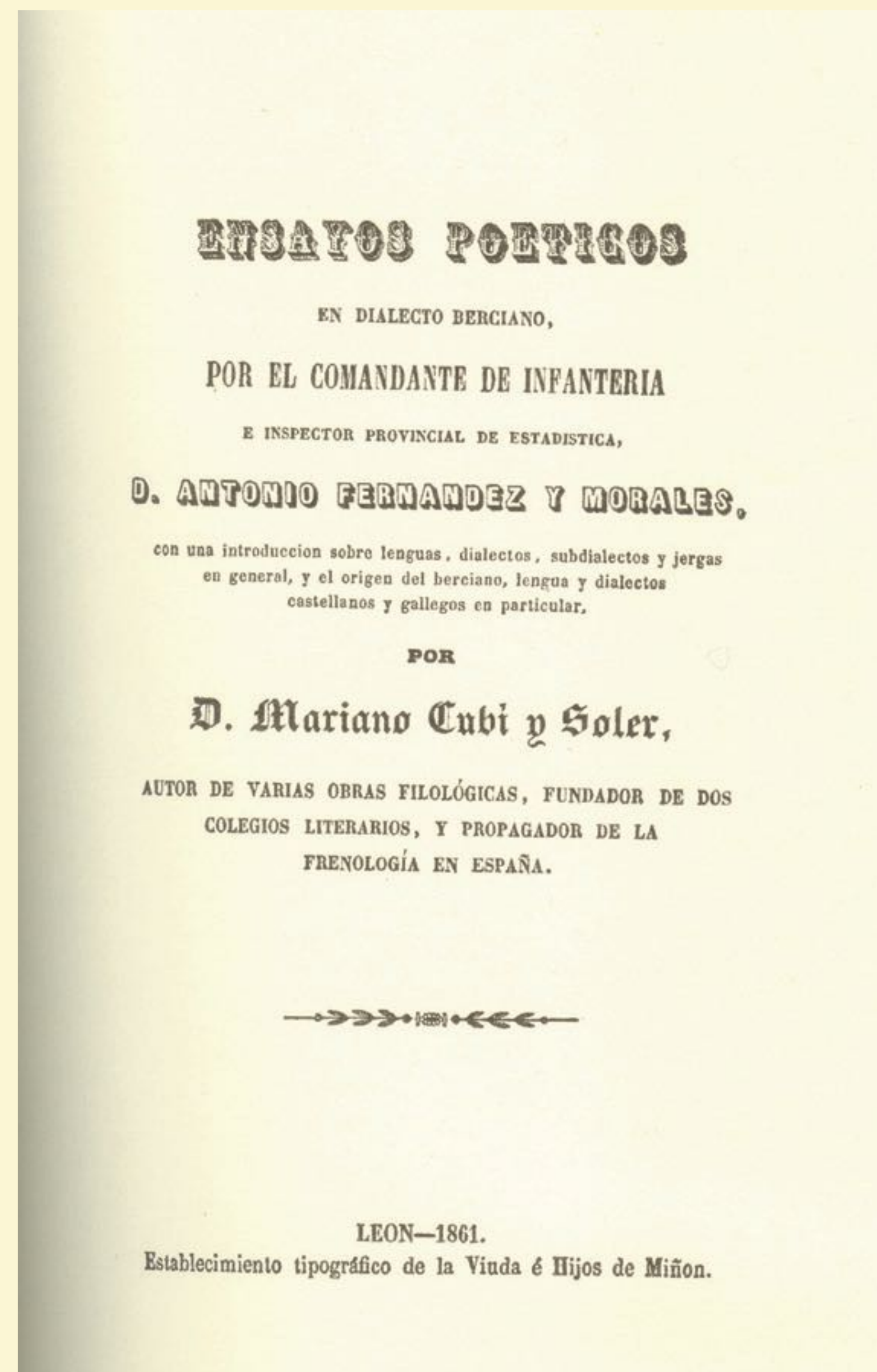

O meu contacto con Mariano Cubí

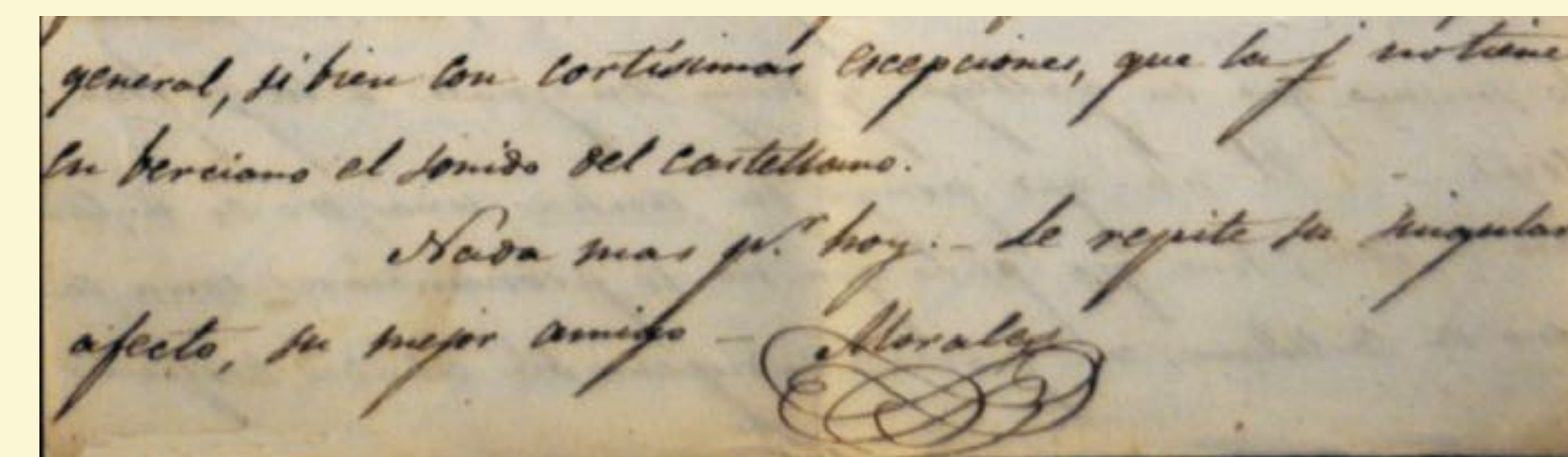
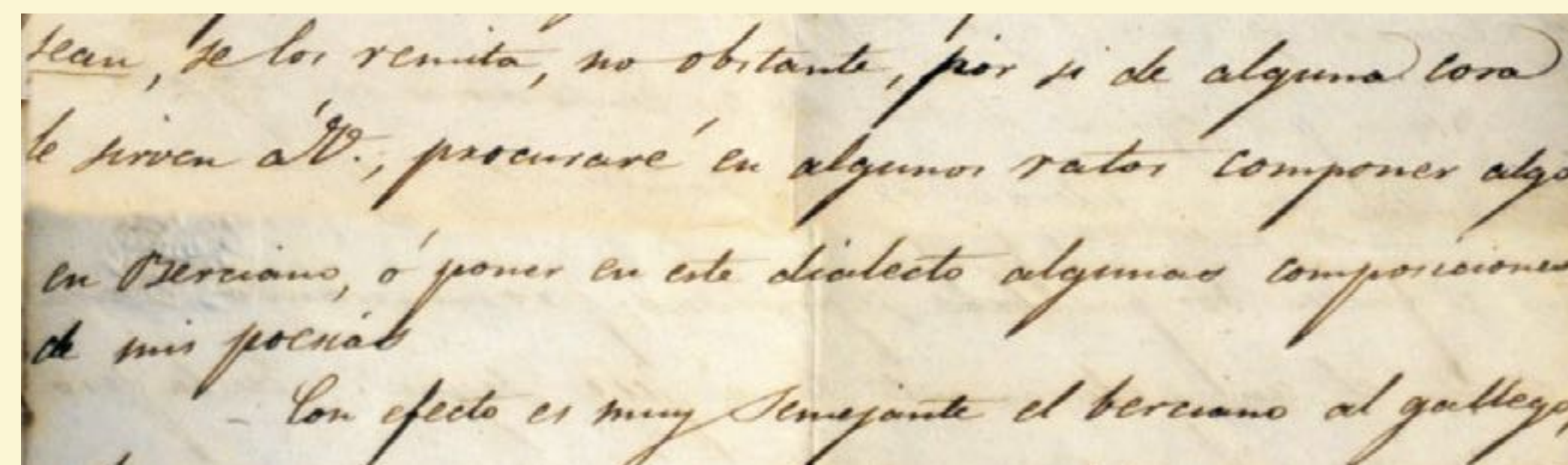

Extracto de carta na que Morales se compromete a escribir en berciano

Mariano, qué home aquel máis raro e preguntón, que cómo se chama tal cousa e aqueloutra e a de máis aló...

Tras un longo período de maduración e **destinado en León** capital como inspector de estatística e secretario do goberno militar, participei en prensa e ofréceseme a posibilidade de **editar os ensaios poéticos en 1861** na imprenta de Miñón.

Detalles das cartas autógrafas a Mariano Cubí (1847)

O meu gusto polo teatro déixase ver na **abundancia de diálogos** na boca de multitude **de paisanos do país**, aínda que por veces prefira un narrador foráneo que cante e describa tanto as paraxes agrestes onde se caza o oso como as veigas do xardín berciano e a paisanaxe máis singular.

— 384 —	
ÍNDICE.	
	Páginas.
Introduccion del Sr. D. Mariano Cubi y Soler.	III.
Prólogo del autor.	4.
* A Santísima Virgen d' a Quinta Angustia.	43.
A méu bon amigo D. Mariano Cubi y Soler.	49.
Cuento satírico.	23.
O siondon d' aldea.	474.
A Ponferrada.	183.
Villafranca y a vendima.	189.
Os magostos.	205.
A boda de Petriña.	217.
O San Roque en Paradela.	243.
Proba d' amor.	257.
O Entróido.	279.
Epigrama.	298.
As rogativas á San Crispin.	299.
A caza mayor.	325.
'N a volta d' a sega.	343.
A Dios.	357.
Octava del Excmo. Sr. D. Pascual F. Baeza al autor.	361.
Soneto de D. Mateo Garza á id.	362.
Octava de D. Deogracias L. Villabrille al autor.	363.
Notas.	364.
Composicion de D. José Estrañi al autor.	369.
Catálogo de voces del dialecto berciano.	371.

—371—

CATALÓG.

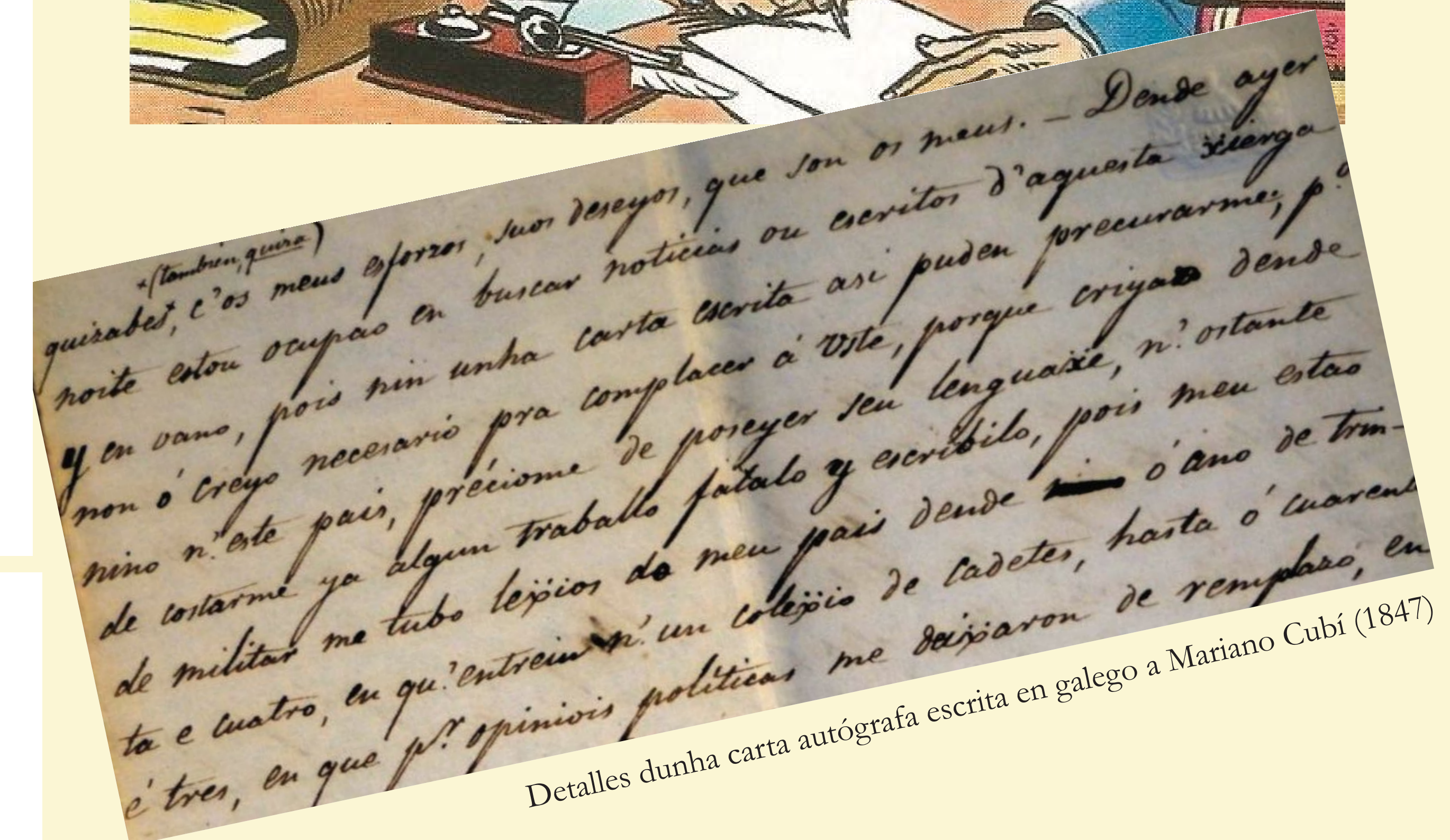
y significación de las voces del sub-dialecto
berciano, usadas en este libro.

A.

A, prep. — *Antes de* — *ante* — *a*
a. lat. A. F. — a. — a.
ADORNALLARSE, v. — *Decorarse, adornarse.*
ADON, m. — *Albano.*
ADONCELLO, m. — *Adelante.*
ADONCE, m. — *Beater, coadjutor.*
ADON N.º — *Adel.*
AGORAR — *Hacer temblar el suelo;*
temblar; sustitir, sacudirse. (Cantar *agorar*.)
AGORANTARSE, v. — *Colocarse en peligro y quedarse quieto y silencioso.*
AGORANUNAR, v. — *Bohar.*
AGORILLAR, f. — *Flamita de alfiler.*
AGUILLAR, m. — *Arroz poco o nada de cocción, no impelido el por sí.*

AGUELLA, f. — *Apaga.*
AGUERA, adv. m. — *Tuercia.*
ALA, f. — *Pluma; ala; membrana; almeja.*
Acrituras que se encuelgan. (Ala, Ala, m.) — *Se llama generalmente a las callosidades que aparecen en el cutis cuando se esfuerza a caminar o a remar o a caminar con que todo o algunos de los miembros.*
Ala con que — Adelante.
Ala, m. — Llamado, vengo, etc.
ALCA, f. — *Alcazar.*
ALGUA O ALGUNGA, m. — *Al. — Al. — Alcazar.*
ALGO, adv. f. — *Algo.*
ALGOBOLAR, m. — *Malabar.*
Algo persona ó cosa traslada, arroja ó suelta, como el mazo.
ALPISILINDO, f. — *Servidura, limpiadora.*
ALPISILINDO, f. — *Alfiler.*
ALPISILINDO, f. — *Punter su tirador, en algunas máquinas de coser.*
Alfiler su tirador, en algunas máquinas de coser.

Camino de Paradelá
vay muita xente viaxando;
quen cableando 'n un burro;
quen c' a familia 'n un carro;
muitos, como noso Padre
San Francisco, á pe y andando;
unhos enriba d' as yeguas
y outros c' as mulas debaixo;
mais todos eles alegres,
pois van a pasar 'n o campo
un bon dia de recreo
'n a romeria d' un Santo.
Como os d' á pe c' as rapazas
van correndo é retozando
y * as calabazas d' o viño
dando bicos apretáos.

Aínda que editados en León, os *Ensayos* non poden formar parte da literatura leonesa ou castelá por estar escritos e adscritos á galega. Dos **16 poemas**, hai **15 en galego**, onde as paisaxes e os costumes do Bierzo son temas centrais, **ademais dun poema bilingüe**, o terceiro e máis longo escrito en castelán e galego, que titulei “Cuento satírico”, que evidencia o carácter de crítica social que adquiren por momentos os **máis de 8000 versos** do libro.

Muller fiando, e nina, obras de Primitivo Álvarez Armesto

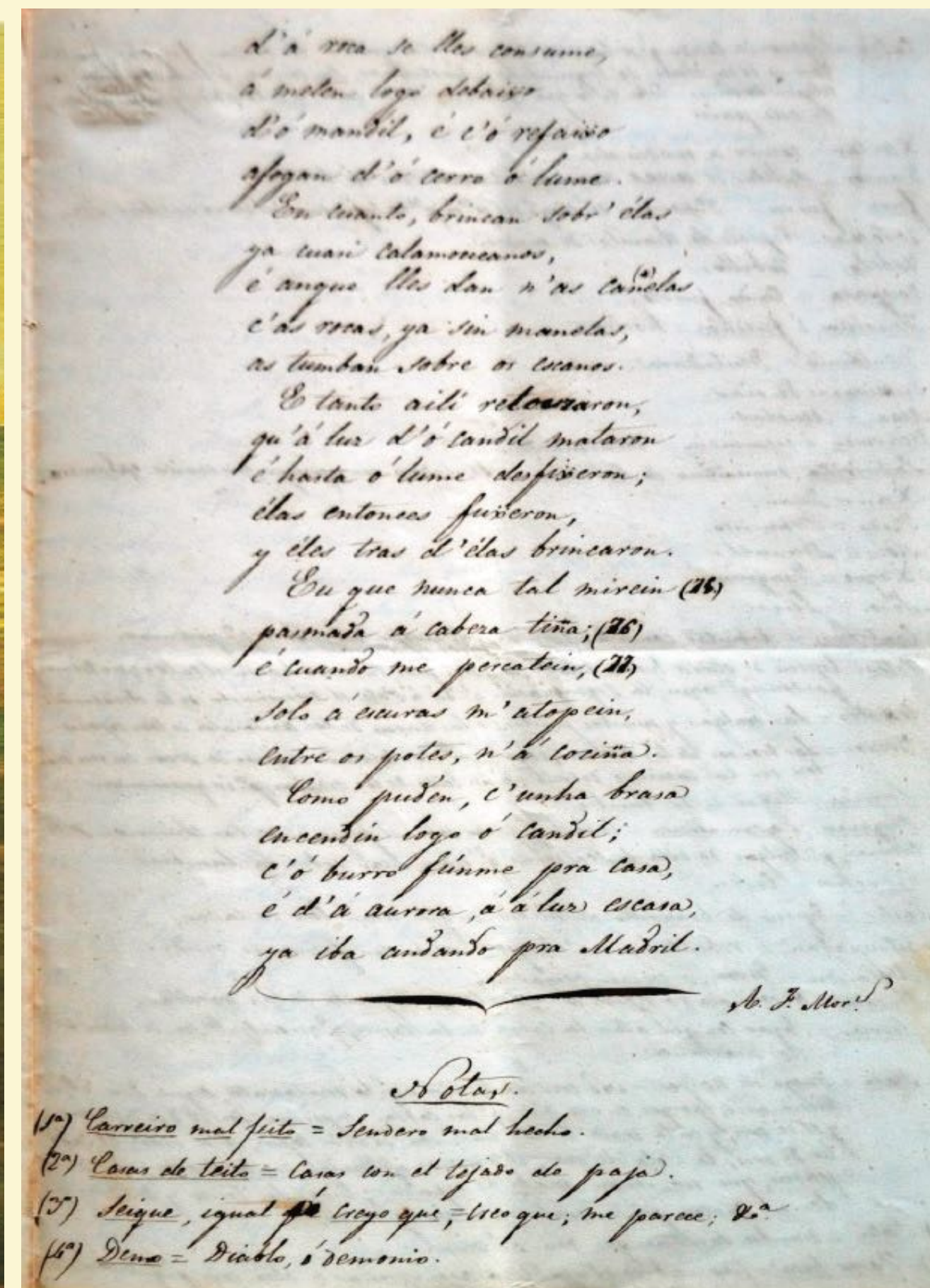
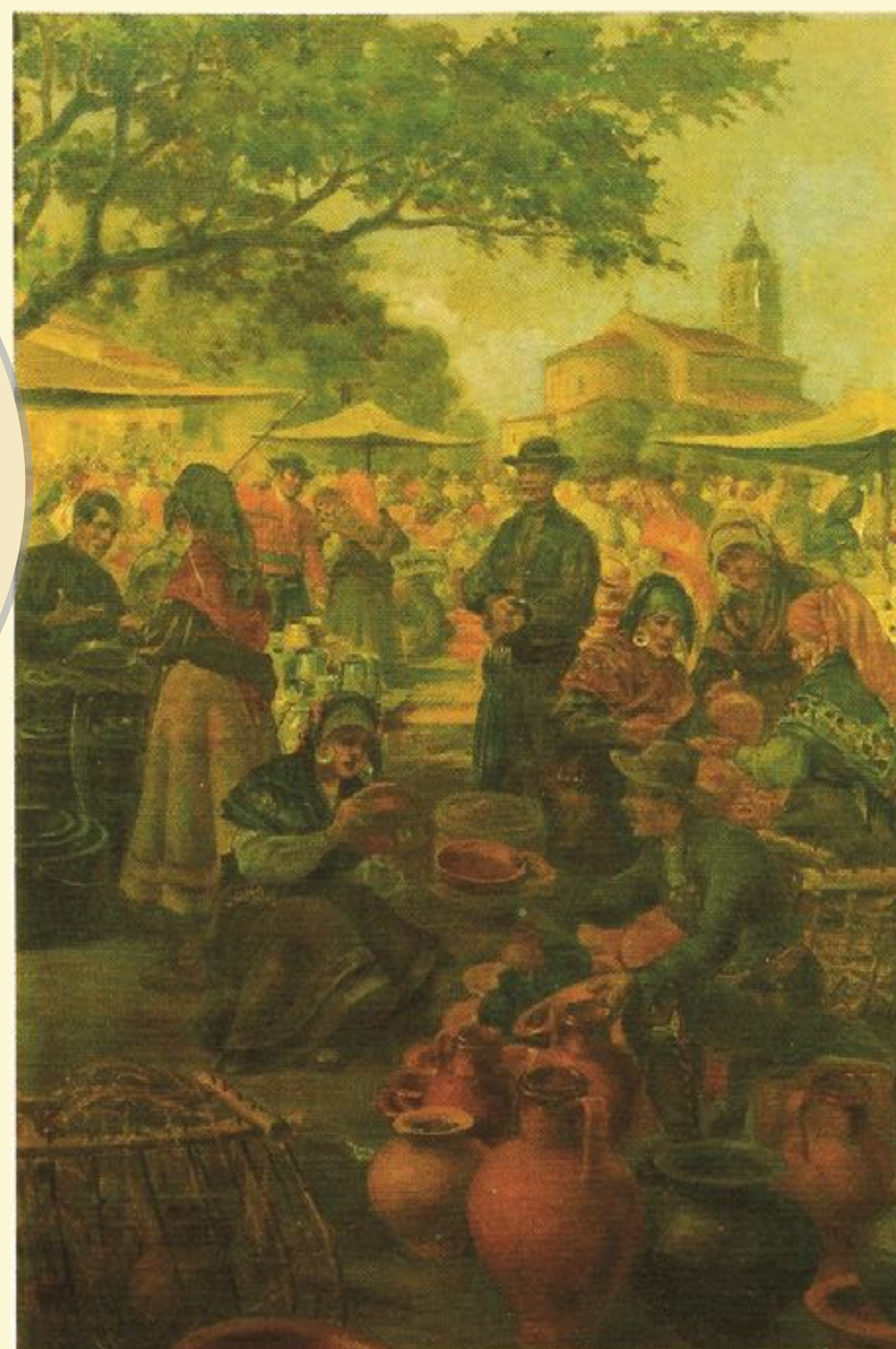
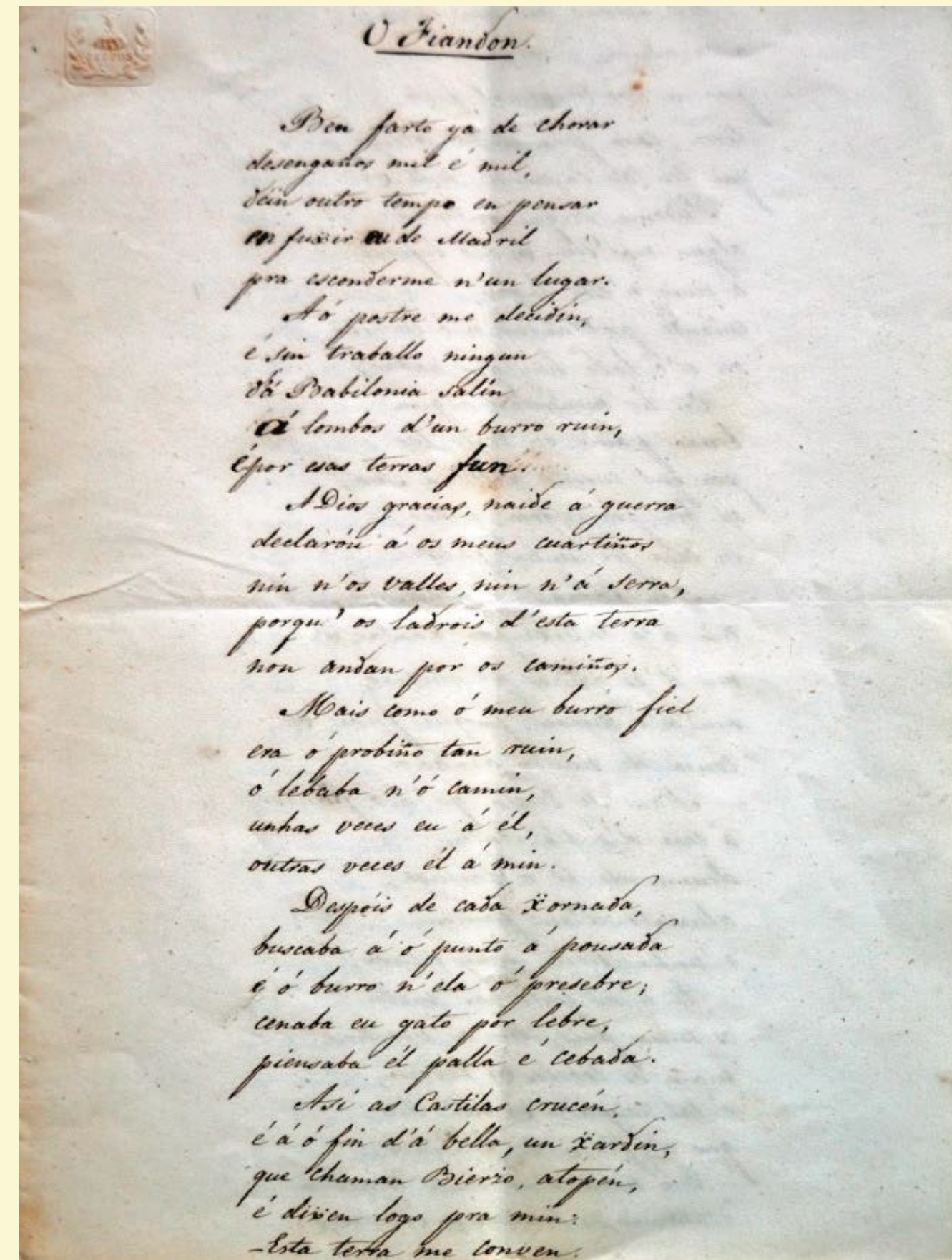
A lingua, eixe central dos meus ensaios en dialecto berciano

Non hai razón para desdeñar un dialecto tan rico en voces. Como fixo Sarmiento nas súas 1200 coplas procuro enunciar cachois de palabras dunha feira, ou os nomes de lugares e os dos produtos:

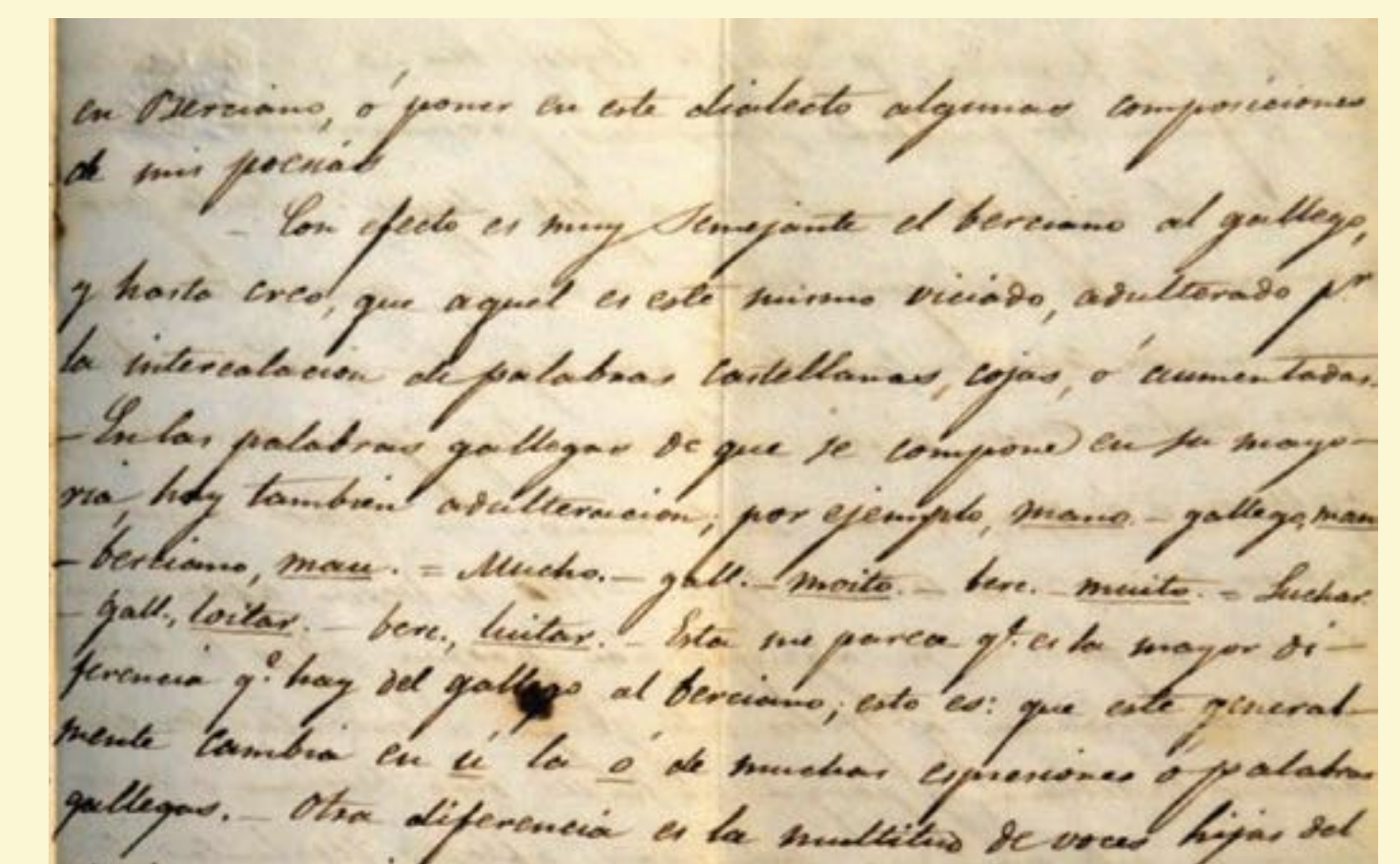
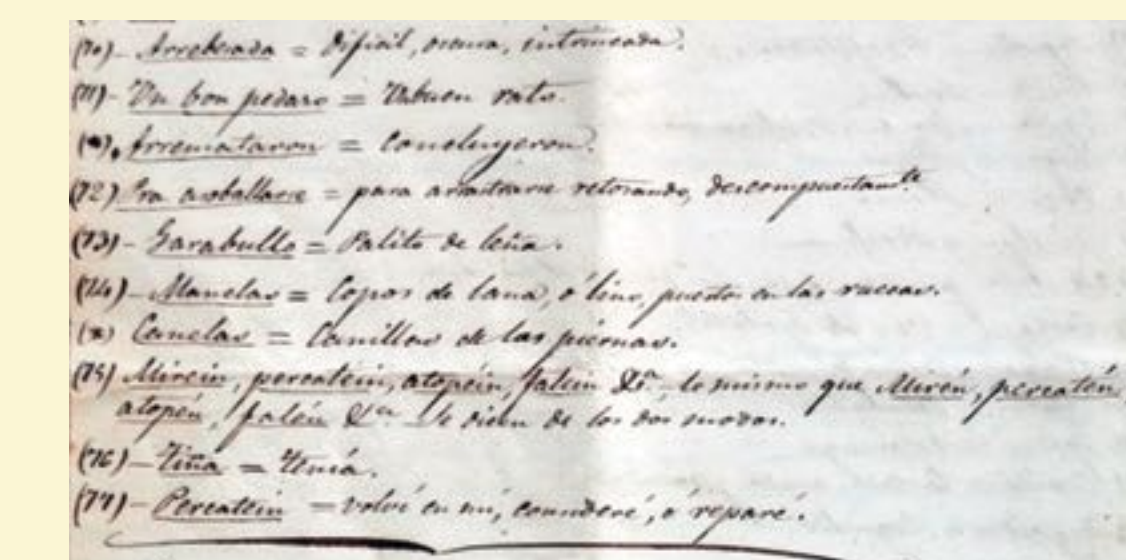
De Dragonte leña e caza
e de Hornixa marraniños.

Leite fresco de Vilela;
as tarxas de Ponferrada;
as truitas de Paradela;
de Burbia a leite mazada
i estopa de Horta en manelas

Quixen legar á posteridade escritos en **berciano** que é un **subdialecto galego** que se castelaniza a medida que os pobos do país do que me ocupo se van achegando a Castela ou se galeguiza completamente segundo que os seus confíns van tocando os de Galicia. Nun afán por presentar o berciano máis puro **adopto a fala do centro do Bierzo. De uso común entre as masas e non por iso descoñecido** polas persoas da clase distinguida.

Pode parecer ridículo hoxe que esta familiar conversación ou fala se escriba, pero estou **orgulloso de resucitar a súa antiga literatura**. Lembra que a lingua que falas é a mesma que usaba Afonso X o Sabio, esta e aquela foron a frase elegante nos palacios feudais, servían ao trovador nos seus cantos, ao lexislador e ao historiador nos seus profundos escritos.

A paisaxe natural do Bierzo

A exaltación da terra que sinto como miña protagonista unha parte importante dos meus versos, o Bierzo onde medrei e a terra que desexo me acolla ao morrer. A paisaxe natural e agreste das **montañas que amenguan os horizontes**, pero sobre todo aquela outra paisaxe do Bierzo Baixo que rodea as vilas, viñas e vales, ríos e presas de Cacabelos, Ponferrada ou Vilafranca, **ese lugar ameno do xardín berciano evocando un glorioso pasado histórico**, pero ante todo o presente **no devir do paso do tempo e as estaciois** que conforman a economía rural das súas xentes.

...unha flor o cantroxo, un paxaro a cocho-rra, aínda que as barburetas sonlle labieiriñas e non che andan no trollo como os xabariños...

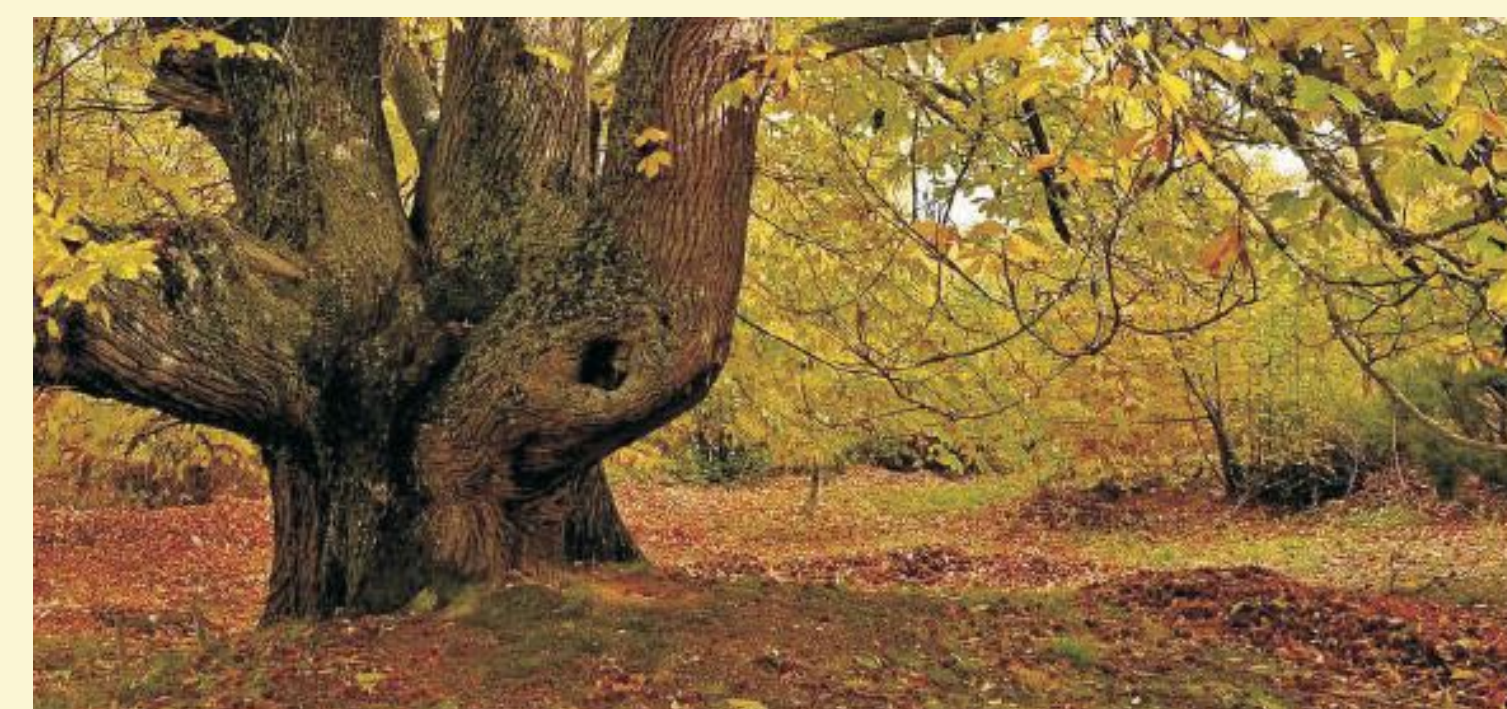

Foto da paisaxe berciana, do fotógrafo cacabelense Isidro Canóniga

'N o primeiro de Setiembre
mes 'n o q' os hortos d' o Bierzo,
as viñas, véigas é praos
ya están de todo valéiros,
pero en troque de cebolas
calabazas é pimentos,
de conchos, fabas, pedrolos,
é patacas están cheos
os sobrados, y as bodegas
de viño aínda fervendo;
'n este mes en que ya trochos,
revilvando os castañeiros,

A PONFERRADA.

Perla d' o Bierzo, vivido astro
d' ese vergel
onde o Romano deixou o rastro
d' o seu dominio 'n o Fuerte, o Castro
y en Pajariel:

Risueña Ninfa, q' o Sil ch' esmalta
de plata o brial
cuando en menudos copos ben alta
a espuma bota, que fora salta
d' o seu cristal:

Sobre tua frente de nubes gualdas
coronas téis;
dormes de flores entre guirnaldas
y o Sil bicando tuas ricas faldas
corre á téus péis.

O Sil! serpente d' escamas d' oro
que 'n outro Edem,
onde por Evas hay un tesoro
d' hermosas perlas. c' a brisa á coro
sona tamen.

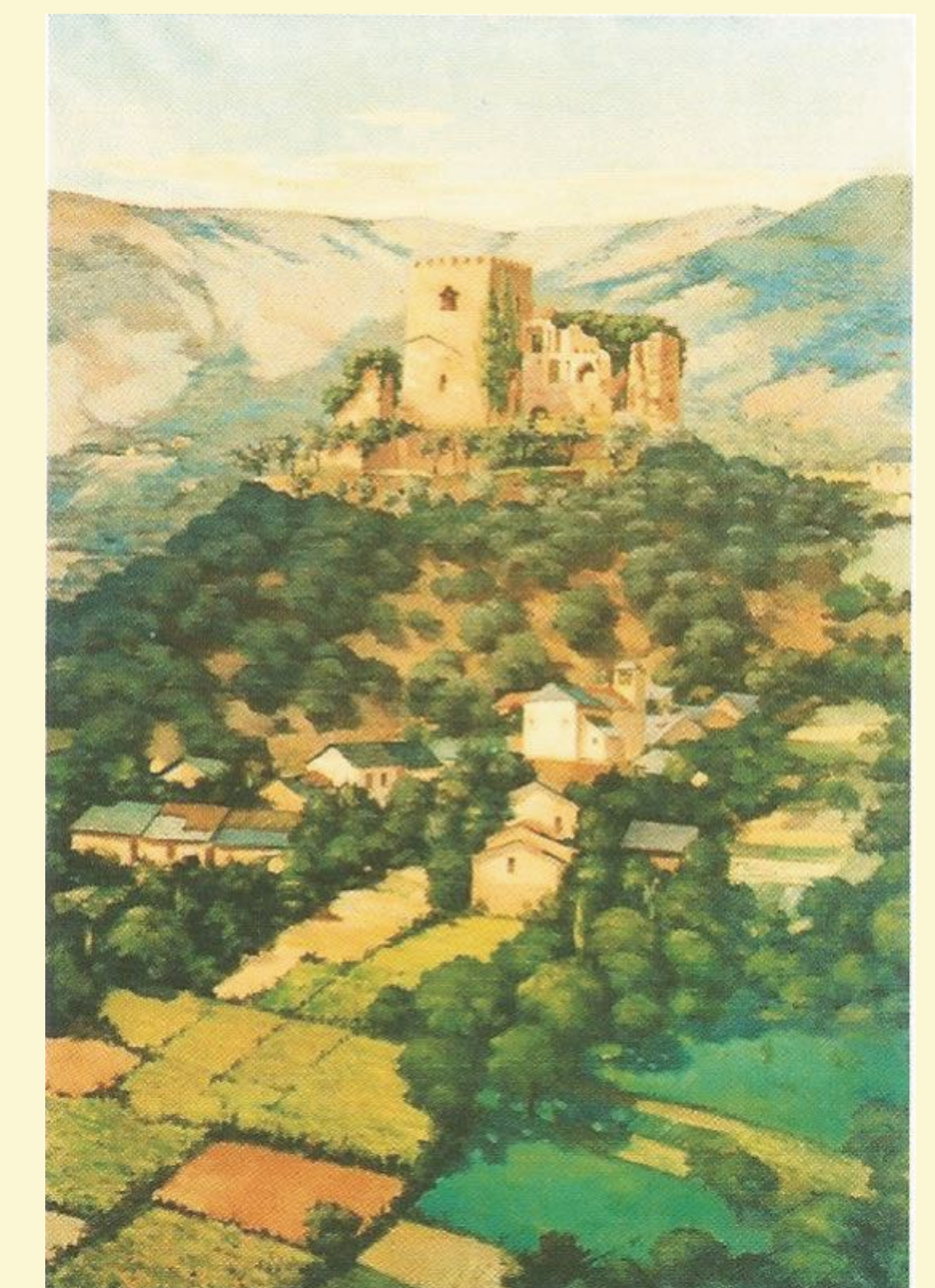
VILLAFRANCA Y A VERDOLMA.

Sempre amigo de parlar
cuanto guipán os meus ollos,
vouche, lector, á contar
o qu' á través d' os anteollos
viron 'n un certo lugar.

Este lugar e unha villa
franca, garrida, sencilla,
c' os honores de Ciudad,
que de dous rios 'n a orilla
é 'n un val clavada está.

D' os tesos q' a téin cercada
parece q' as crestas bican
de nóite a luna plateada,
ou q' á ela se apelian,
ou q' está 'n elas sentada.

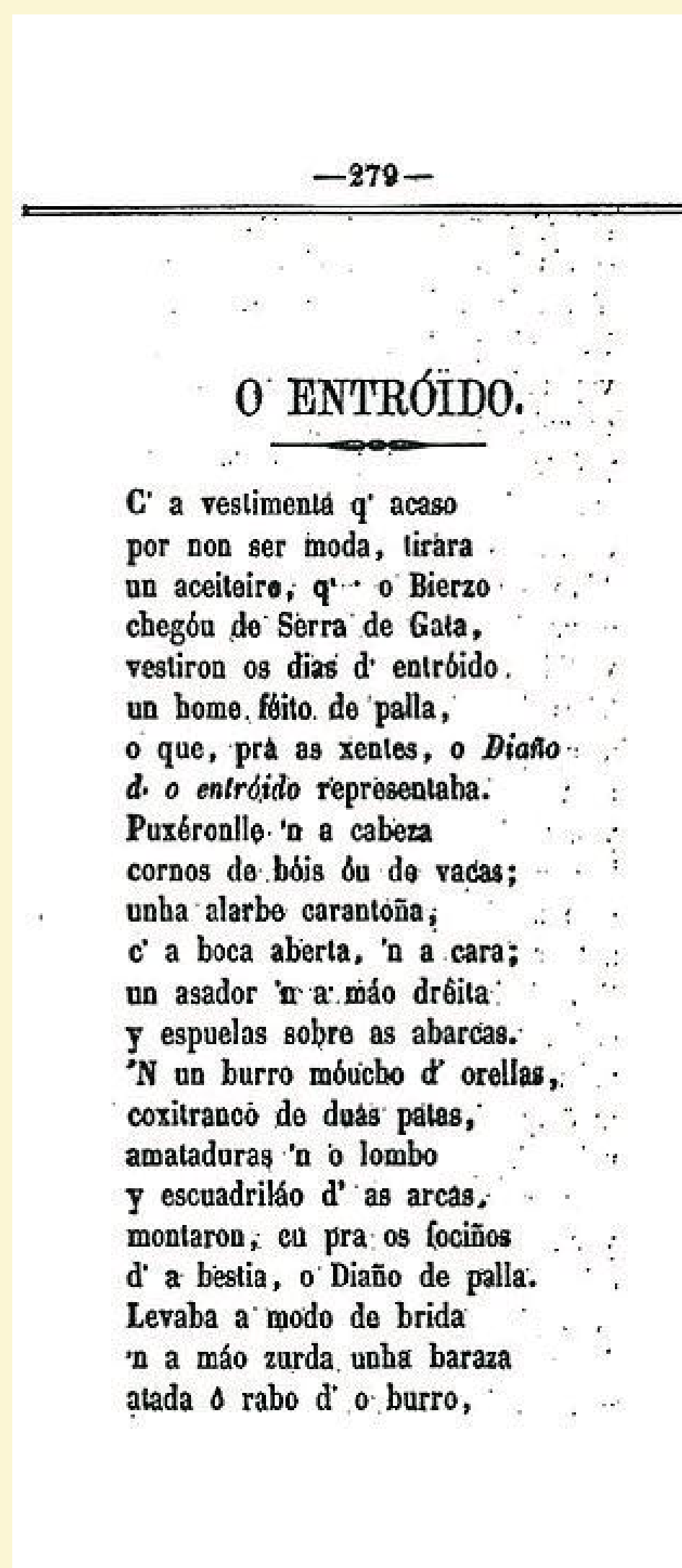
Aquestes gigantes montes
q' a cresta esconden 'n o Cielo,
amenguan os horizontes,
é manan d' eles mil fontes
q' as presas forman d' o suelo

Cadro do Castelo de Corullón (1888), de Primitivo Álvarez Armesto.

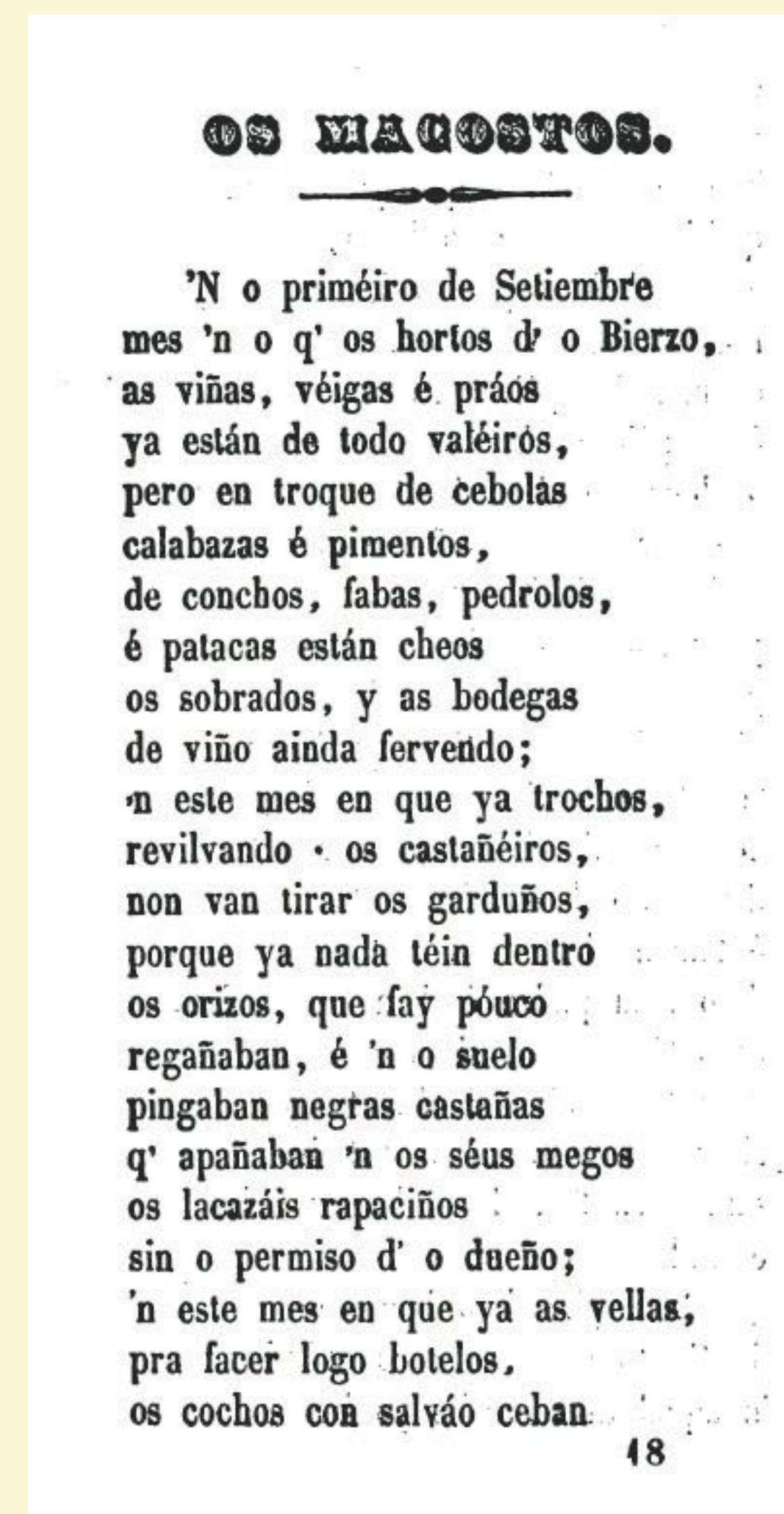

Cadro do pintor vilafranquino Primitivo Álvarez Armesto titulado “ Fiesta Popular con gaitero”

As tradicións do país, a paisaxe humana do Bierzo

Os costumes son o terceiro pé da identidade dun pobo; ao igual que a lingua e a terra as tradicións son un elemento imprescindible á hora de determinar o carácter e personalidade do Bierzo.

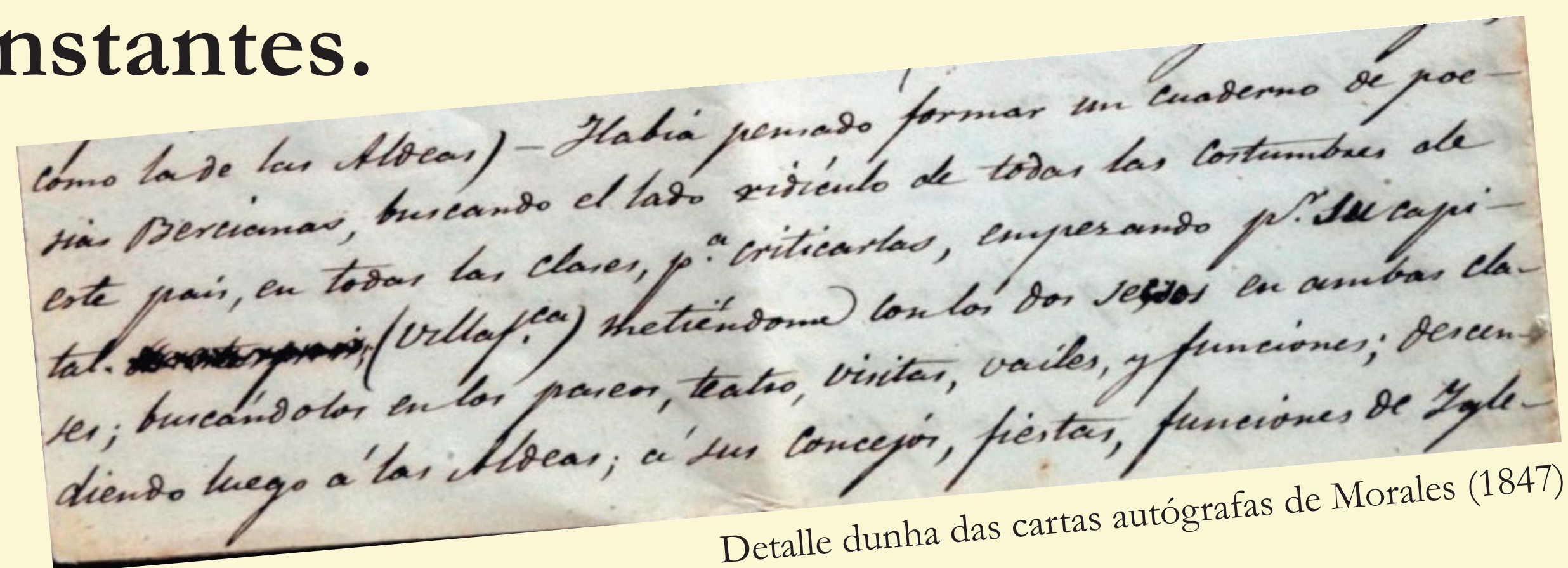

O tempo marcado polo calendario agrario: **Vendima, magosto, fiandois, entroido, caza, asociado aos tempos de festa como as romarías, ou de traballo como a sega...** e no medio o discorrer diario da vida de homes e mulleres, e cadros costumistas como “A boda de Petriña”.

Aínda non entendín por que quixo escribir acerca do meu casamento

Non vou negar que **peco de esaxeración na pintura dos costumes**: é necesario dar viveza ao colorido e carácter. Os costumes son os propios da xente rural e menos instruída. Pero tamén como Sarmiento e outros autores galegos da época, os temas popularizantes dos meus versos navegan entre dúas augas: **unha exaltación da paisaxe e da paisanaxe**, á vez a **denuncia e crítica social** do atraso que sofren. Os contrastes entre a aldea e a vila, entre señoritos e labregos son constantes.

Detalle dunha das cartas autógrafas de Morales (1847)

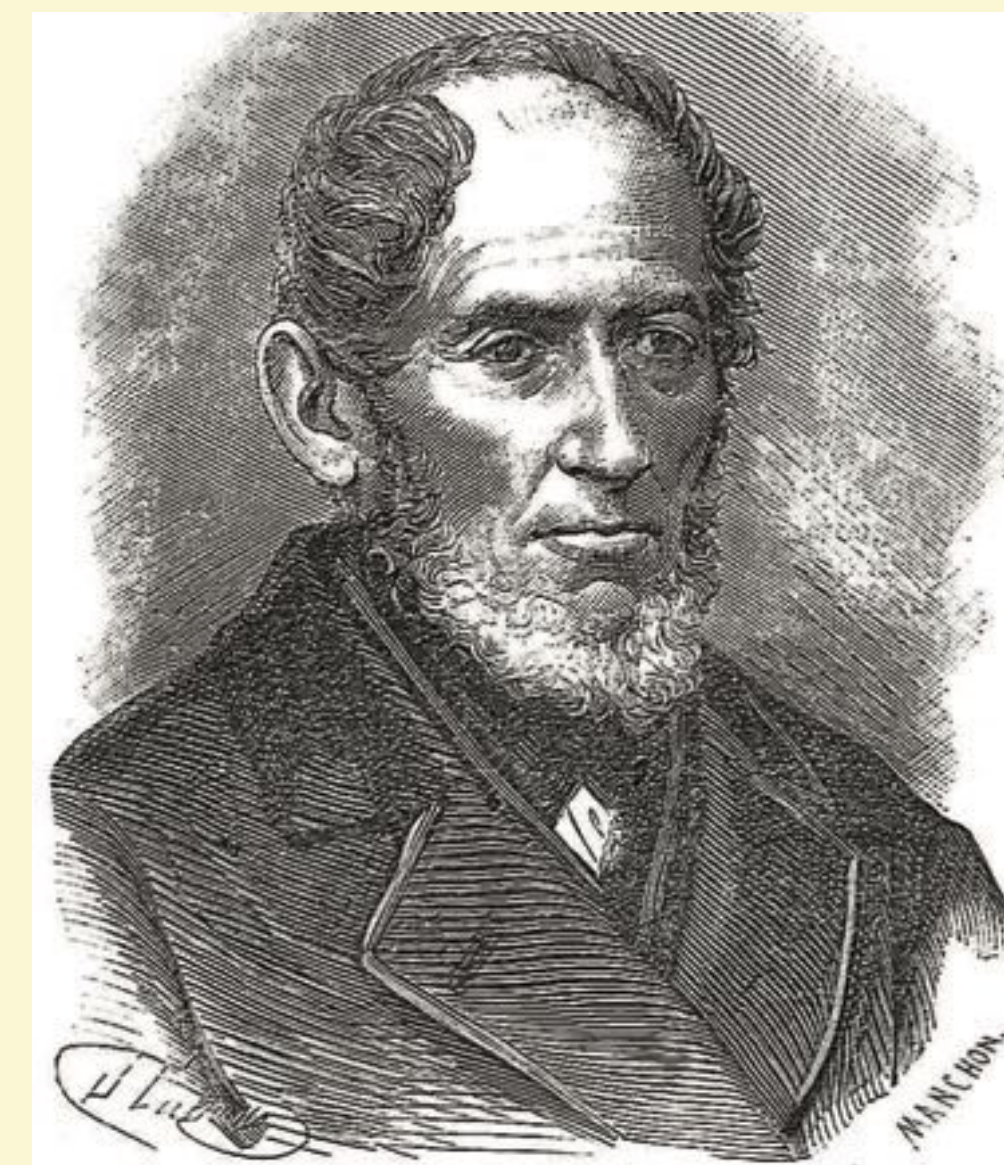
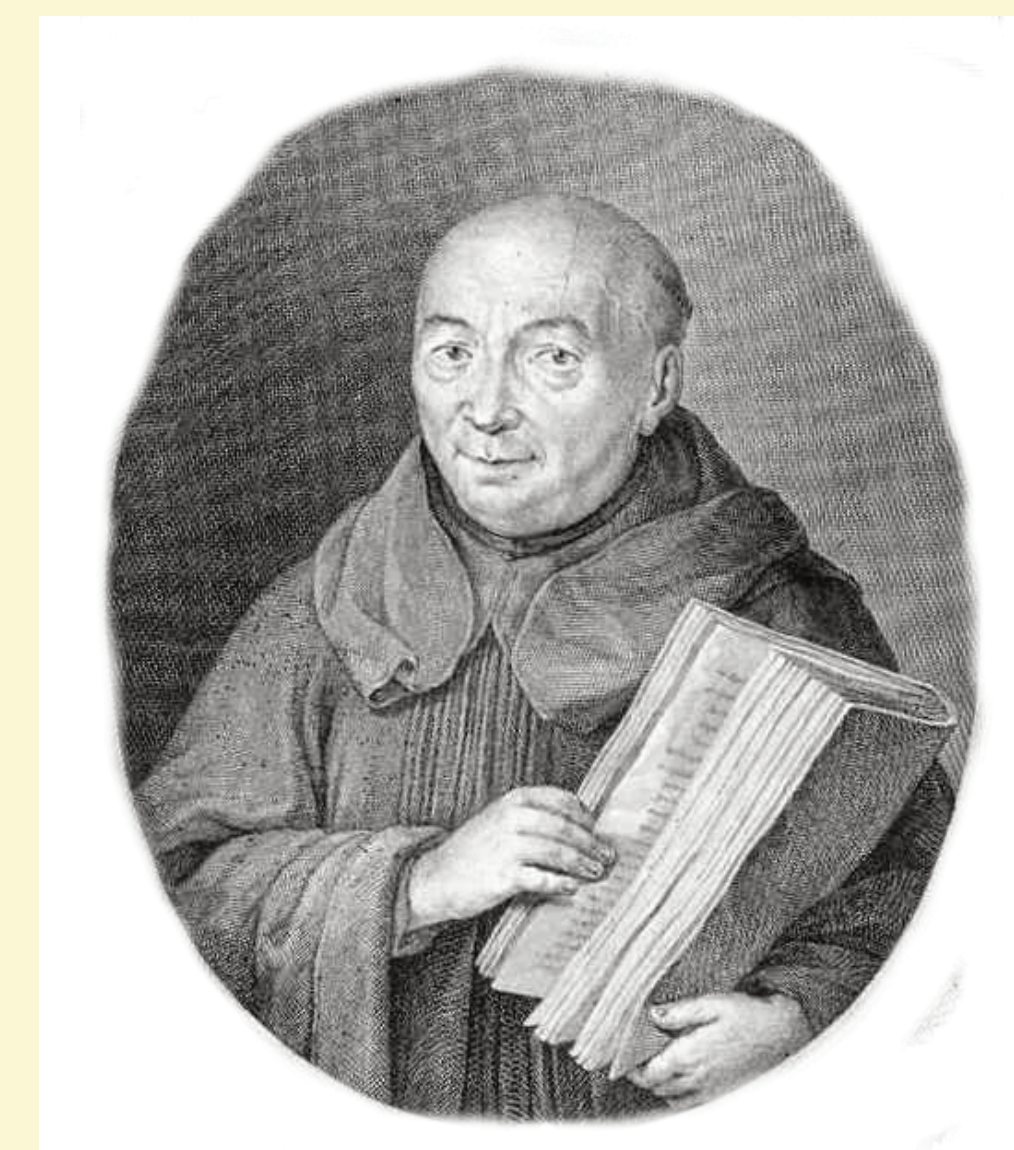
O meu contexto literario

Comparto as ideas dos intelectuais galegos que ven a Galicia coma eu vexo ao Bierzo, unha rexión atrasada á que hai que facer avanzar. Gustei dos escritos do pontevedrés X.M. Pintos, difusor das 1200 Coplas do Padre Sarmiento que tanto influíron nos meus ensaios. Así o **Bierzo entra no Rexurdimento**, dous anos antes, 1861, que ese movemento acade a plenitude coa obra *Cantares Gallegos* (1863) de Rosalía de Castro.

O feito de **editar en León** dificultou a difusión dos meus poemas e a súa consideración en Galicia e no propio **Bierzo**. Por outro lado, a literatura en castelán de autores de éxito, bercianos e cantores da terra, como Enrique Gil, ensombrreceron a transcendencia dos meus ensaios, se cadra por ser un canto ao Bierzo na fala do pobo máis humilde.

Existe unha influencia indirecta debida a Mariano Cubí da Renaixença catalá.

O Padre Sarmiento e X.M. Pintos precursores do Rexurdimento galego.

Na revista *El Eslo* publiquei poemas, charadas e críticas teatrais porque de sempre gustei do teatro, o xénero máis popular e de moda, mesmo enviara a Madrid un texto teatral que non tivo fortuna.

Os seus *ensaíos* fixérono o mellor cantor do Bierzo en galego.

Retrato de Isabel II do pintor vilafranquino Leopoldo Sánchez Díez

Caricatura de Isabel II partindo para o exilio (1869)

A miña conciencia cívica e progresista

En 1876 editei baixo o título **Ensayos poéticos a miña obra en castelán** remodelando parte dos textos xa publicados na revista *El Escla* ou relaborando os que escribira en galego:

Modesta, alegre, sencilla,
franca villa,
todos te quieren por bella;
Si para sí la Castilla,
la Galicia para ella!

Os meus versos translocen as miñas preocupacións ideolóxicas polo progreso material e cultural das xentes do Bierzo.

Ilustración da chegada da locomotora a Ourense (1881). Lámina de Tiberio Ávila editada en *La Ilustración Gallega y Asturiana*.

Fotografía de Antonio Fernández Morales na súa casa en Cacabelos que publicou J.A. Balboa na revista *Xarmenta* no ano 2011 con motivo do 150 aniversario dos *Ensayos poéticos en dialecto berciano*.

Escribín contra o fanatismo poemas de amor e de exaltación romántica e tamén **un canto ao progreso** ante á inauguración do **ferrocarril do noroeste en León**, precedente do que logo faría Curros Enríquez á primeira locomotora en Ourense.

Por la ciencia la audaz locomotora,
Ese monstruo de hierro desbocado,
Atropella los campos y devora
Las distancias inmensas...

Bendito sea tu feliz arribo;
Bendita tu presencia deseada
A la Ciudad que con afán tan vivo
Esperó tanto tiempo tu llegada!!

Primeiro fun un militar partidario de Isabel II luitando fronte aos seguidores do Antigo Réxime e do Carlismo. Destaquei axiña como **liberal progresista** secundando o levantamento do 1854 e non tardei en amosarme convencido republicano.

Participei na revolución gloriosa do 68 que derroucou a monarquía, momento no que fun ascendido a **xeneral** e nomeado **gobernador militar de Toledo** no 1870 e 1874.

No ano 1872 fun escollido **deputado do Partido Radical** por Vilafranca do Bierzo.

Non sei que lle vei a
ese invento do demo do
ferrocarril

Antonio Fernadez Morales
morreu o 15 de agosto de 1896
e está soterrado no cemiterio
da Hedrada de Cacabelos

Os derradeiros anos

da súa vida pasounos entre Valladolid e
Madrid, pero con longas estadias en Cacabelos
onde sempre tivo casa... un vrao caluroso veu
a morte na súa procura.

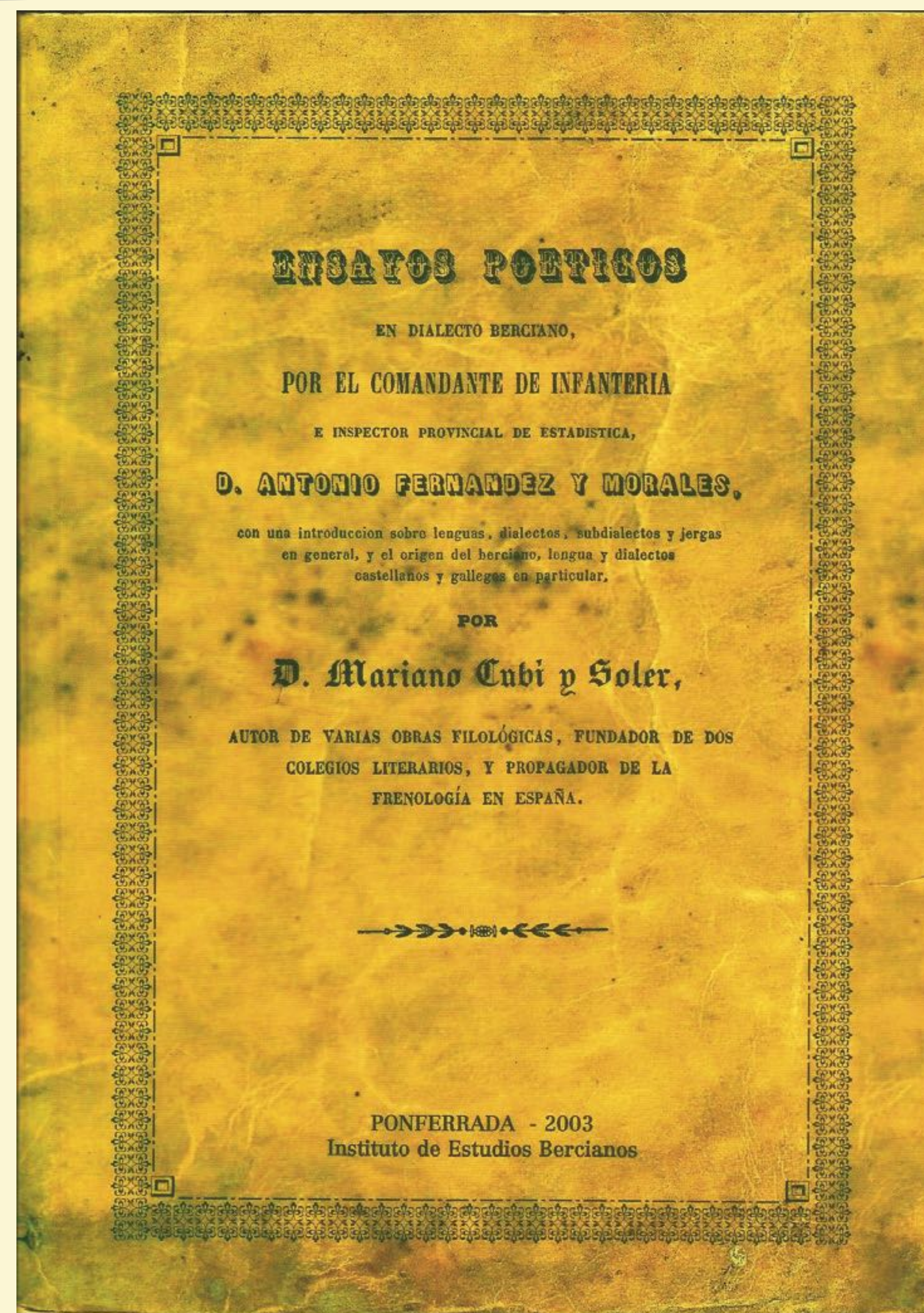
Foto da tumba de Antonio Fernández Morales no cemiterio da Hedrada en Cacabelos realizadas para esta Exposición polo autor dos textos, H. M. Silveiro.

Os ensaios para o futuro do galego no Bierzo

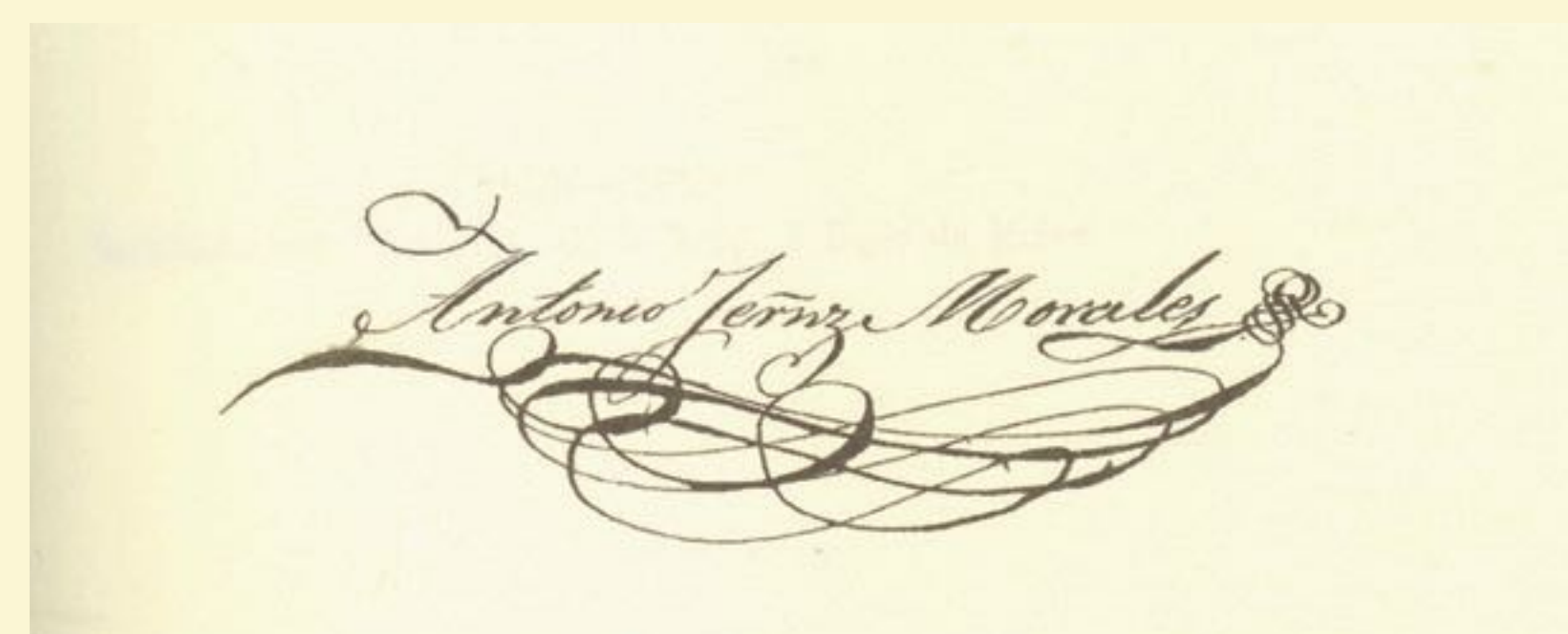

- Quixen legar á posteridade escritos na fala do pobo, a riqueza léxica dun idioma falado por xentes iletradas.
- Estou orgulloso de resucitar a súa antiga literatura, logo será laudable o esforzo destes meus ensaios.
- Tiven intención de preservar a cultura a través dos costumes para o futuro ao intuír os valores da identidade ligados ineludiblemente á lingua e á terra que a viu nacer.
- Tentei estar ao lado dun Bierzo humilde que fala e canta en galego, pertencendo eu a esoutro distinguido que usa o castelán e segue a ser distante co pobo e así evitar a distancia dos intelectuais pouco audaces que foron e son xordos á fala das xentes sinxelas do Bierzo máis xenuíno.

Será sempre recordado
como o poeta da fala das
xentes humildes
do Bierzo.

Portada da edición facsímile dos *Ensayos poéticos en dialecto berciano* realizada polo *Instituto de Estudios Bercianos* en 2003.

Sinatura de Antonio Fernández Morales

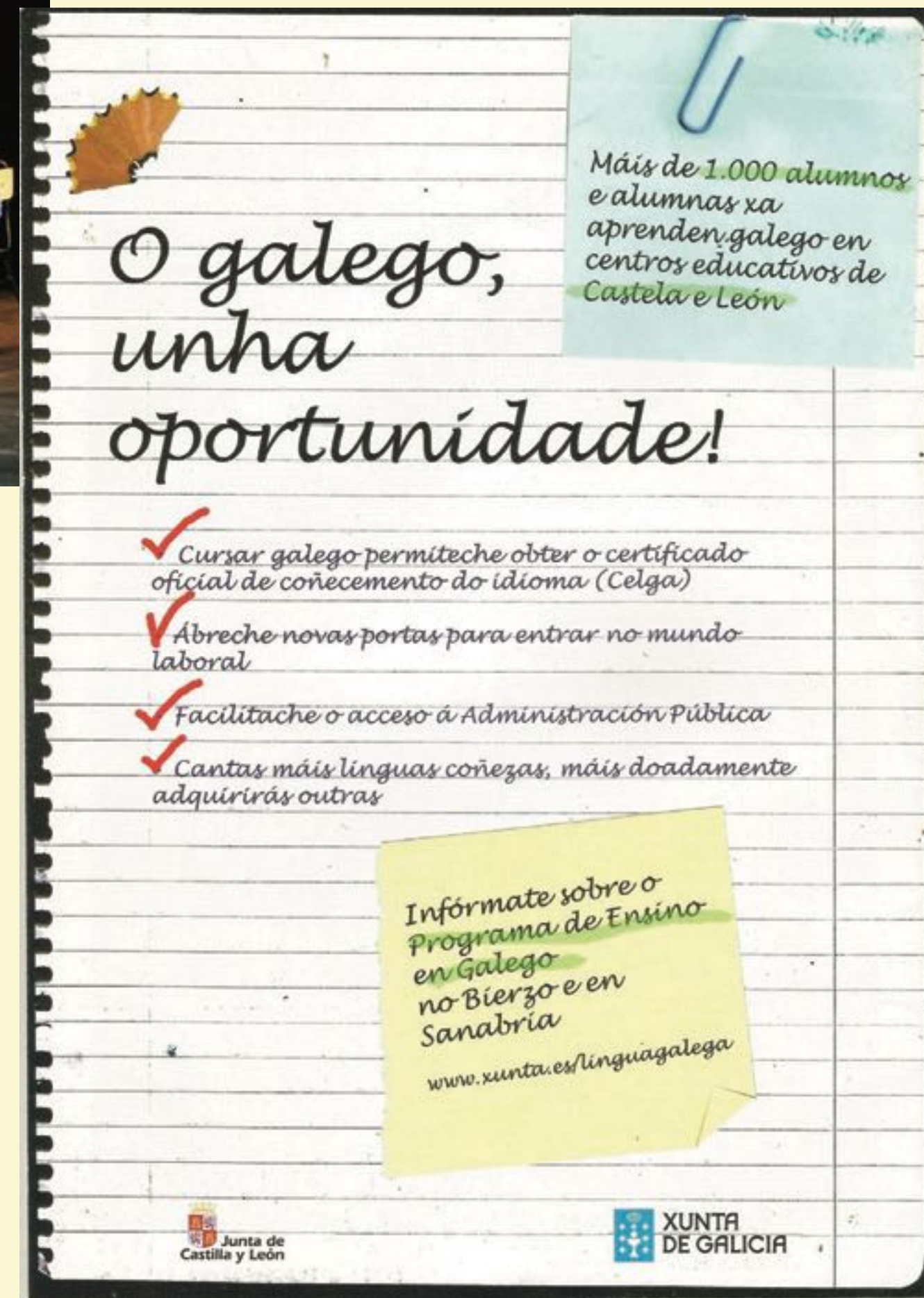

Versión dixital dun artigo de Suso Varela sobre a candidatura que se promoveu desde o Bierzo para o Día das Letras Galegas do ano 2017.

Ofrenda floral ante a tumba do autor en Cacabelos (2002)

A intuición de Morales convertida hoxe nun dereito no Bierzo

HAI 200 ANOS o idioma común que nin se escribía, nin se aprendía nas escolas, era a lingua das masas galegofalantes analfabetas na súa maioría no Bierzo e en Galicia.

HOXE a maioría da poboación no Bierzo pode aprender a ler e a escribir en galego nas escolas. É un dereito común de galegos e bercianos.

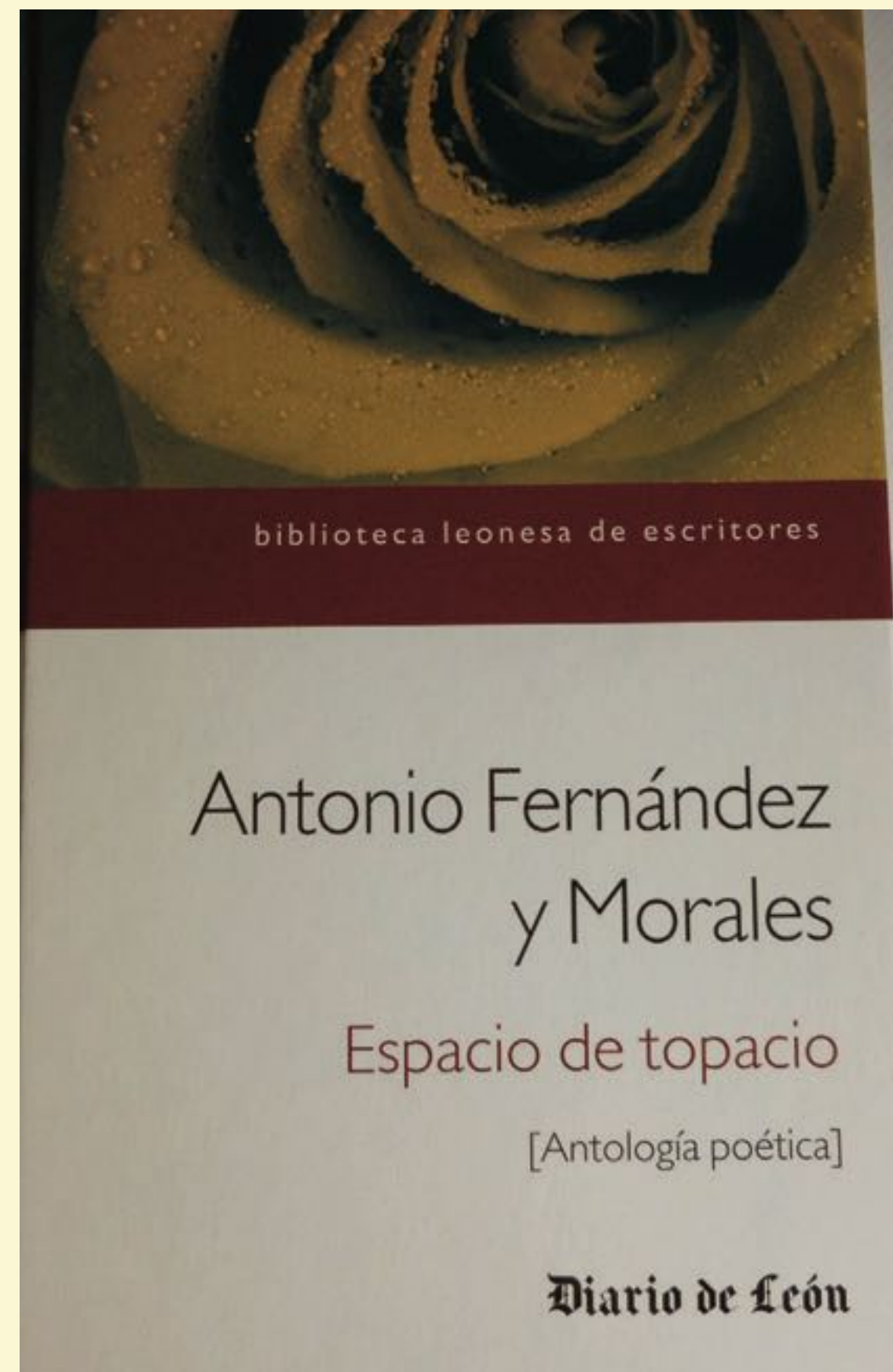
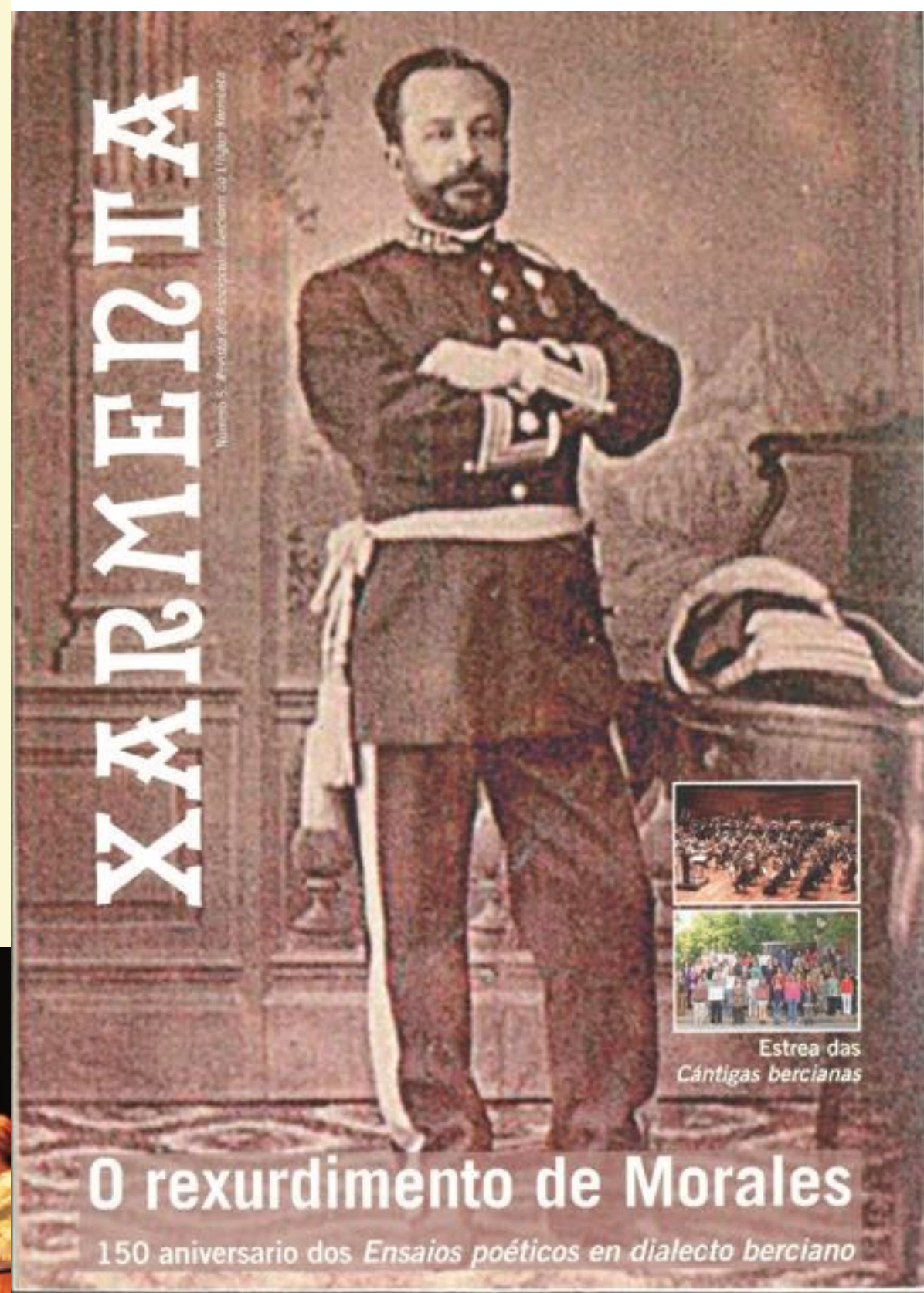
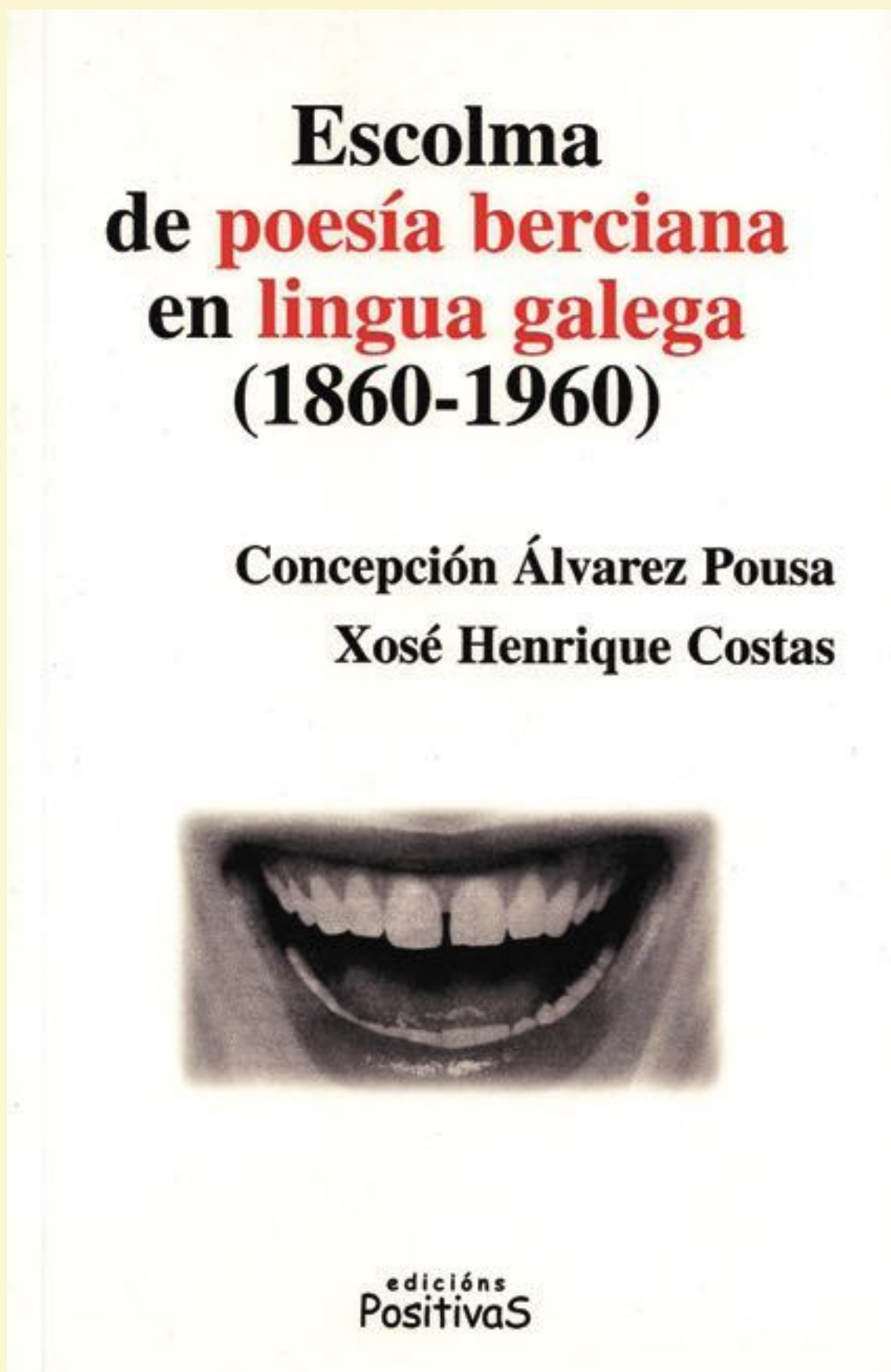
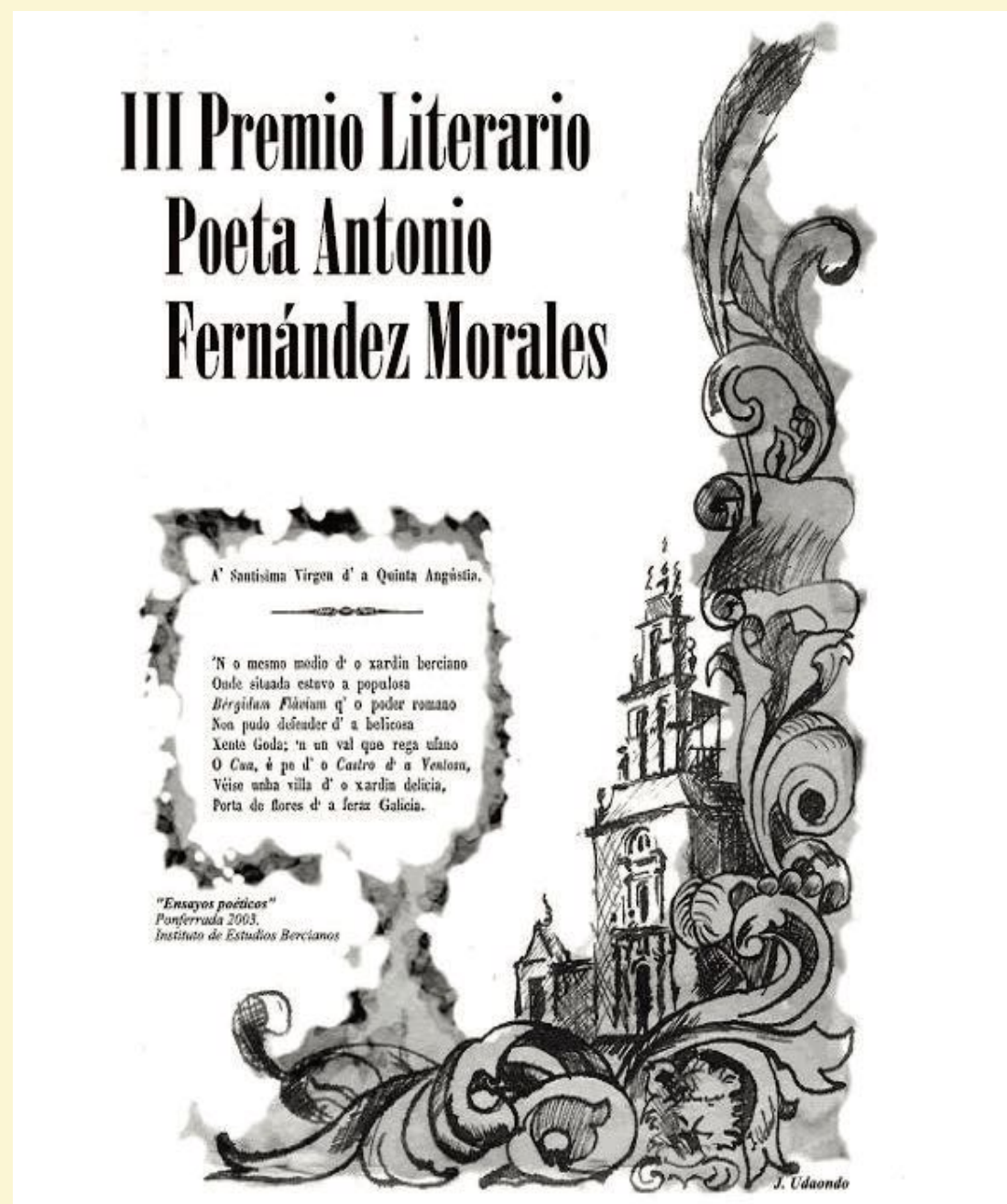
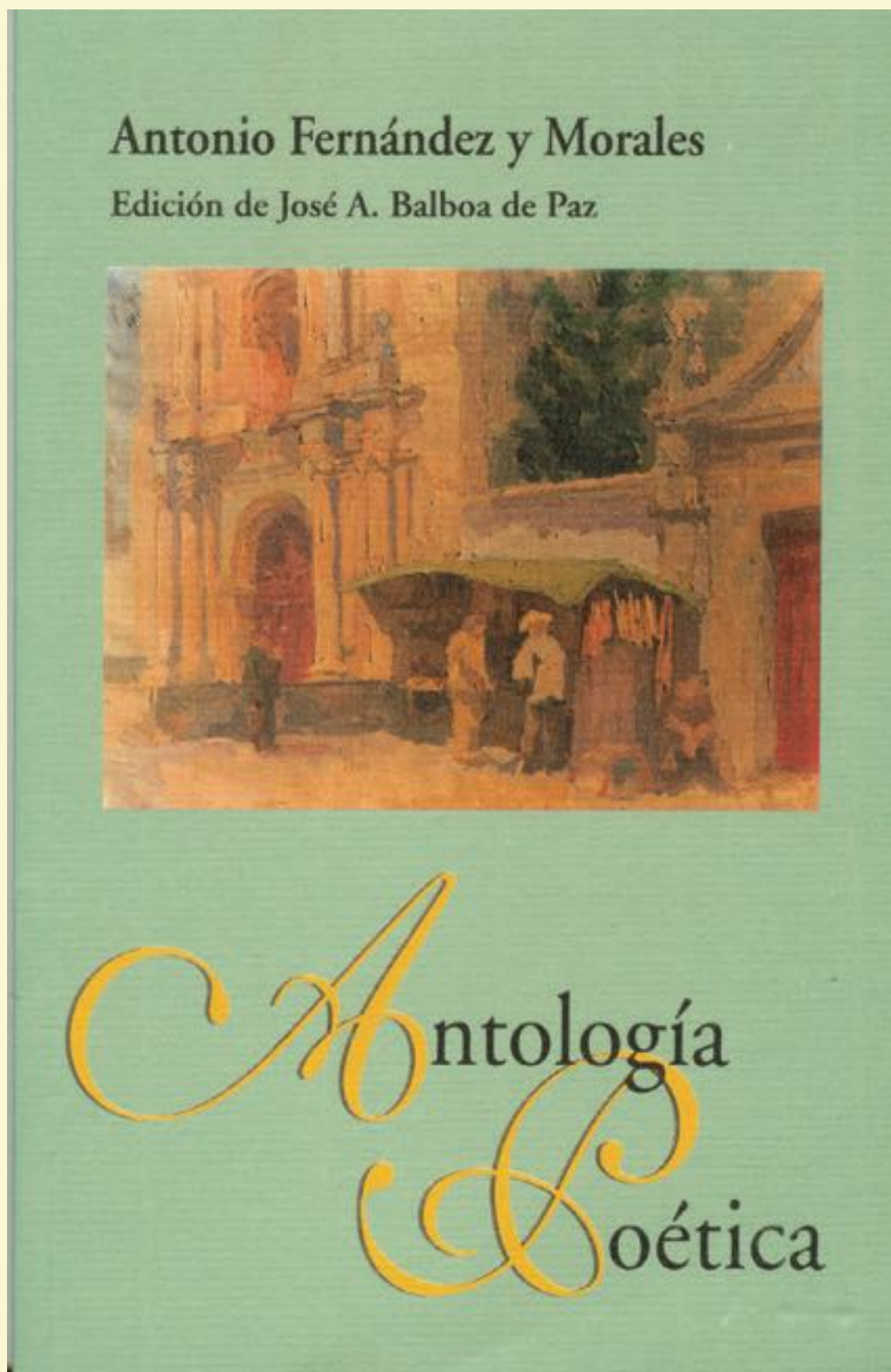
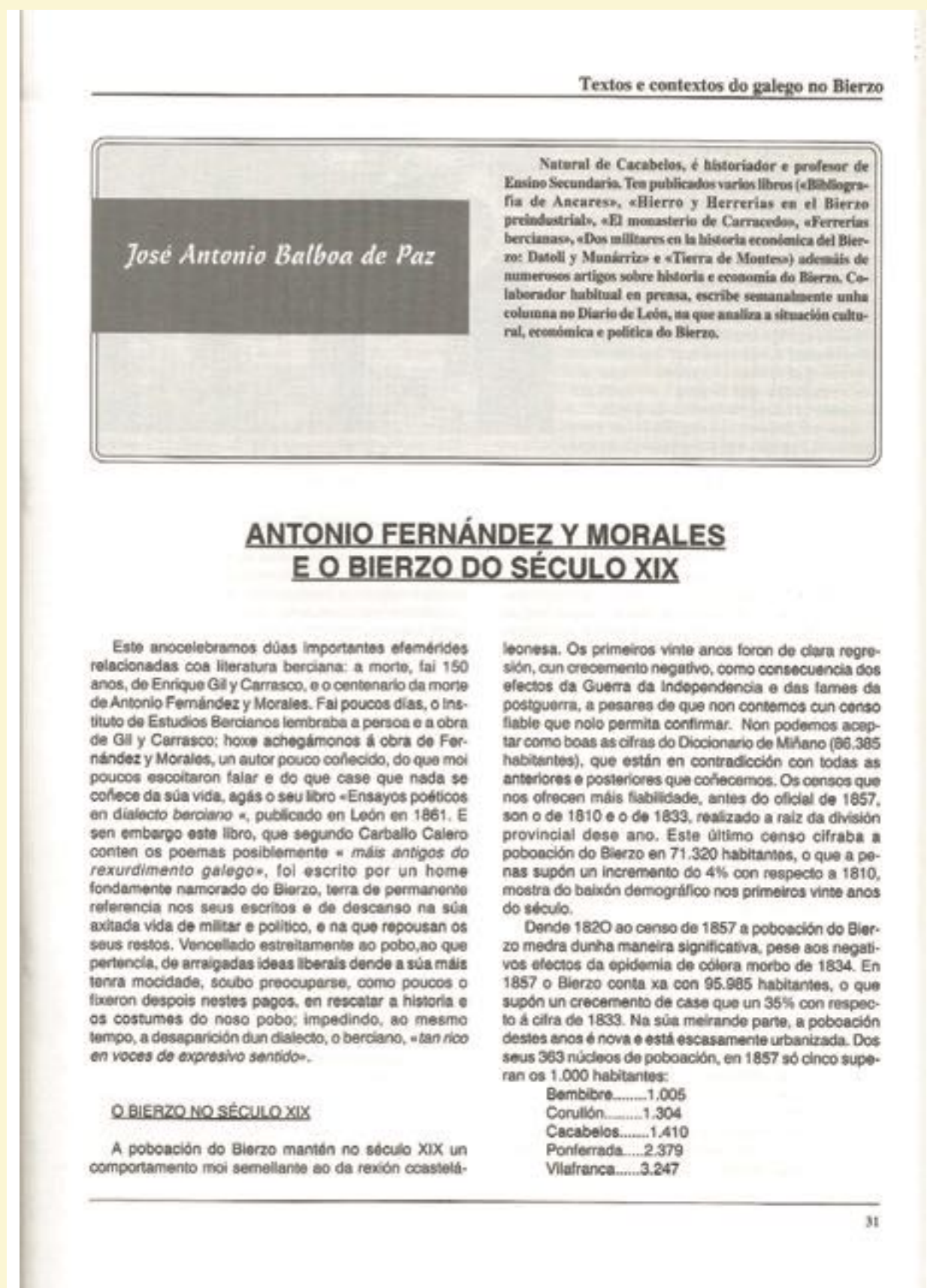
- Cuando Morales era un niño sólo unha minoría podía aprender a ler e a escribir. Nas escolas ensinábase só o castelán, e os escritores adoitaban escribir nese idioma para unha minoría da sociedade que eran as persoas cultas.
- Morales en 1861 tivo a valentía de publicar un libro, nun idioma que non se escribía nin se ensinaba nas escolas. Un paradoxo? Non. Coa mente no futuro pensou “**dar unha idea rica do subdialecto que se fala**” no Bierzo. Igual que Rosalía dixo 20 anos máis tarde ao editar o seu libro *Follas Novas*: “**As multitudes dos nosos campos tardarán en ler estos versos, escritos a causa deles, pero só en certo modo para eles.**” Ambos intuían que escribían coa esperanza dun futuro mellor. Era unha aposta pola diversidade e a riqueza do noso patrimonio que algúis vían anómala.

O Programa de Promoción do Galego no Bierzo ofrece a oportunidade de coñecer mellor a nosa identidade

ONDE SE ESTUDA GALEGO	
CORULLÓN	CRA JIMENA MUNIZ
VILAFRANCA DO BIERZO	CEIP SAN LORENZO DE BRINDIS IES PADRE SARMIENTO
CACABELOS	CEIP VIRGEN DE LA QUINTA ANGUSTIA IES BERGIDUM FLAVIUM
CARUCEDO	CRA CARUCEDO
TORAL DOS VADOS	CEIP MARIA LUISA UCIEDA GAVILANES
CAMPONARAIA	CEIP SAN ILDEFONSO
PONFERRADA	CEIP VIRGEN DEL CARMEN CEIP JESÚS MAESTRO CEIP COMPOSTILLA CEIP VALENTÍN GARCÍA YEBRA CRA TORAL DE MERAIO IES VIRGEN DE LA ENCINA IES EUROPA EOI DE PONFERRADA
PONTE DE DOMINGO FLÓREZ	CRA P. DE DOMINGO FLÓREZ

O rexurdimento de Antonio Fernández Morales

No 2017, ano do bicentenario de Antonio Fernández Morales

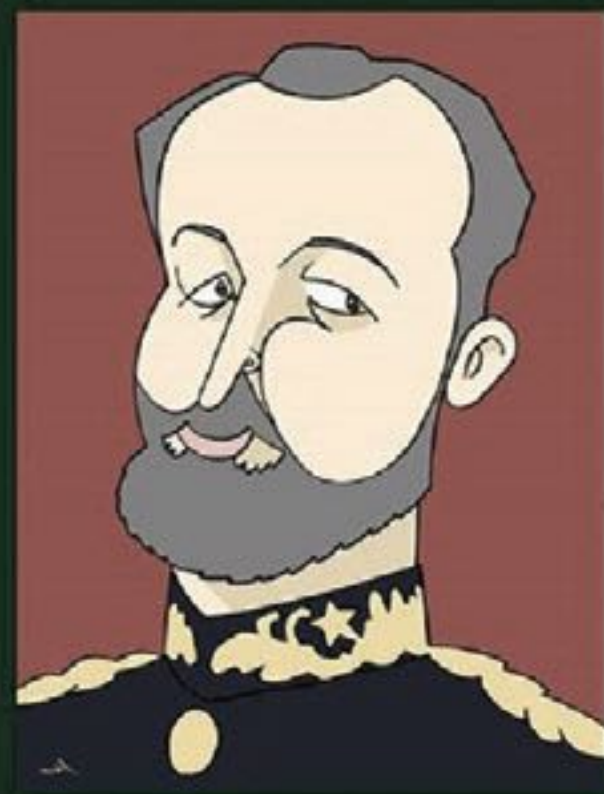
IX Xornadas Martín Sarmiento

O 14 de marzo, en Vilafranca do Bierzo

ANTONIO FERNÁNDEZ MORALES E O GALEGO NO BIERZO

15 ANOS
Programa de galego nos
centros de ensino do Bierzo

BICENTENARIO
Antonio Fernández Morales
1817-2017

Organiza

Coa colaboración de

ANTONIO FERNÁNDEZ MORALES
ESCRITOR BERCIANO
BICENTENARIO DO SEU NACEMENTO (1817-2017)

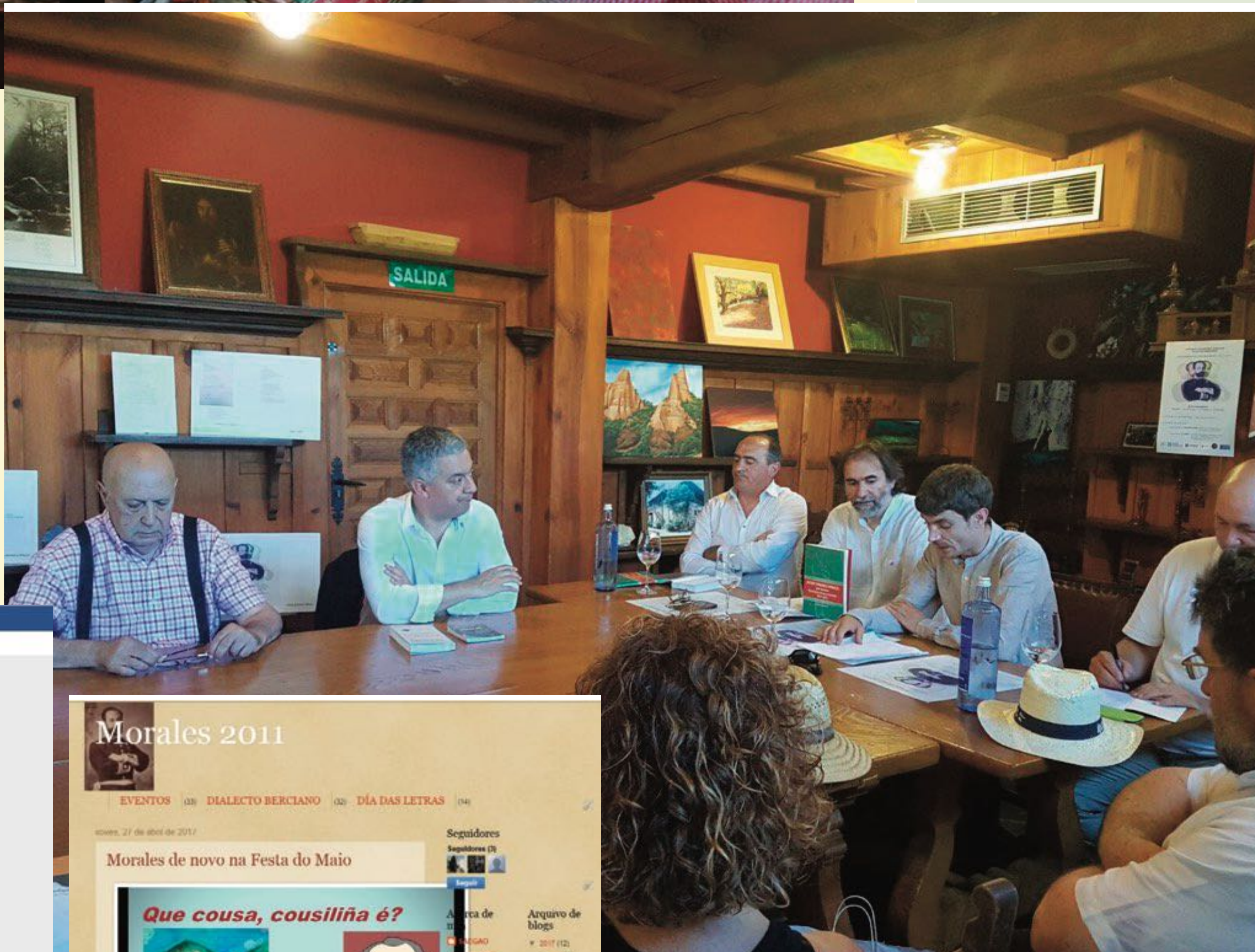
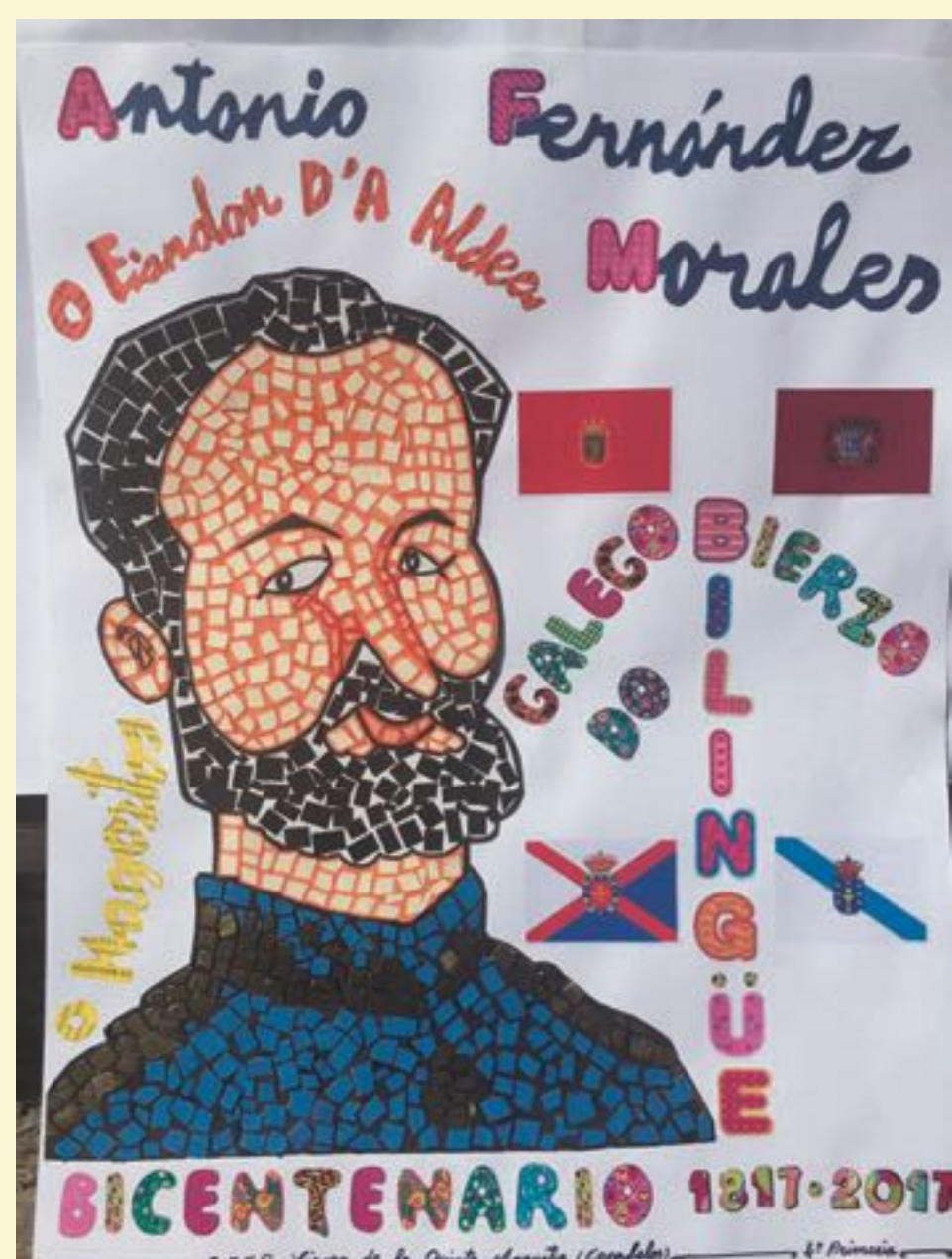
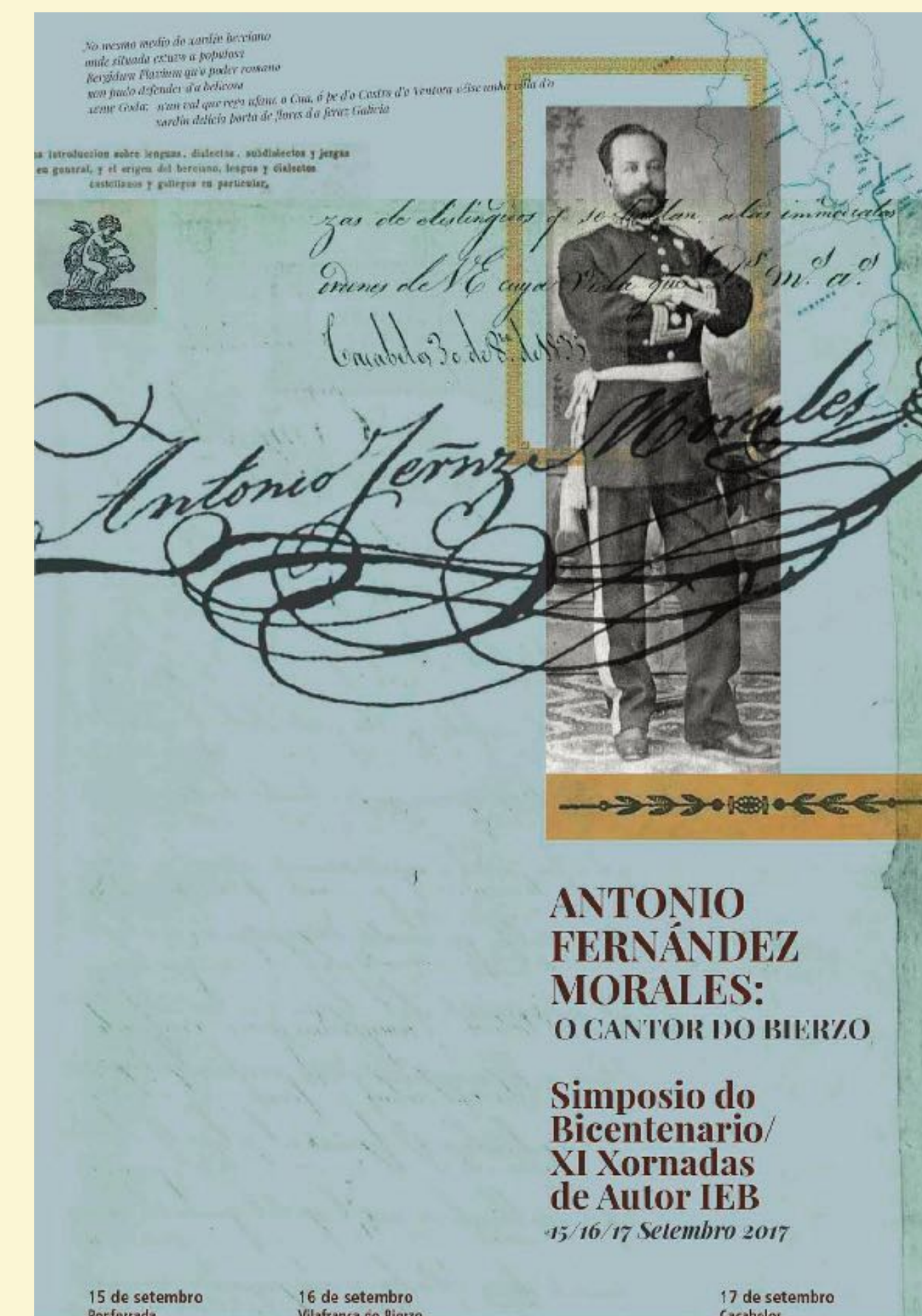
ACTO HOMENAXE
Sábado 17 de xuño, ás 11.30 horas, en Cacabelos

11.30 horas, na rúa Santa María, a carón da casa do escritor

12.30 horas, en La Moncloa

Inauguración da **EXPOSICIÓN** Fernández Morales hoxe:
creacións e recreacións

Antonio Fernández Morales, autor
berciano. Bicentenario do seu
nacemento (1817-2017)

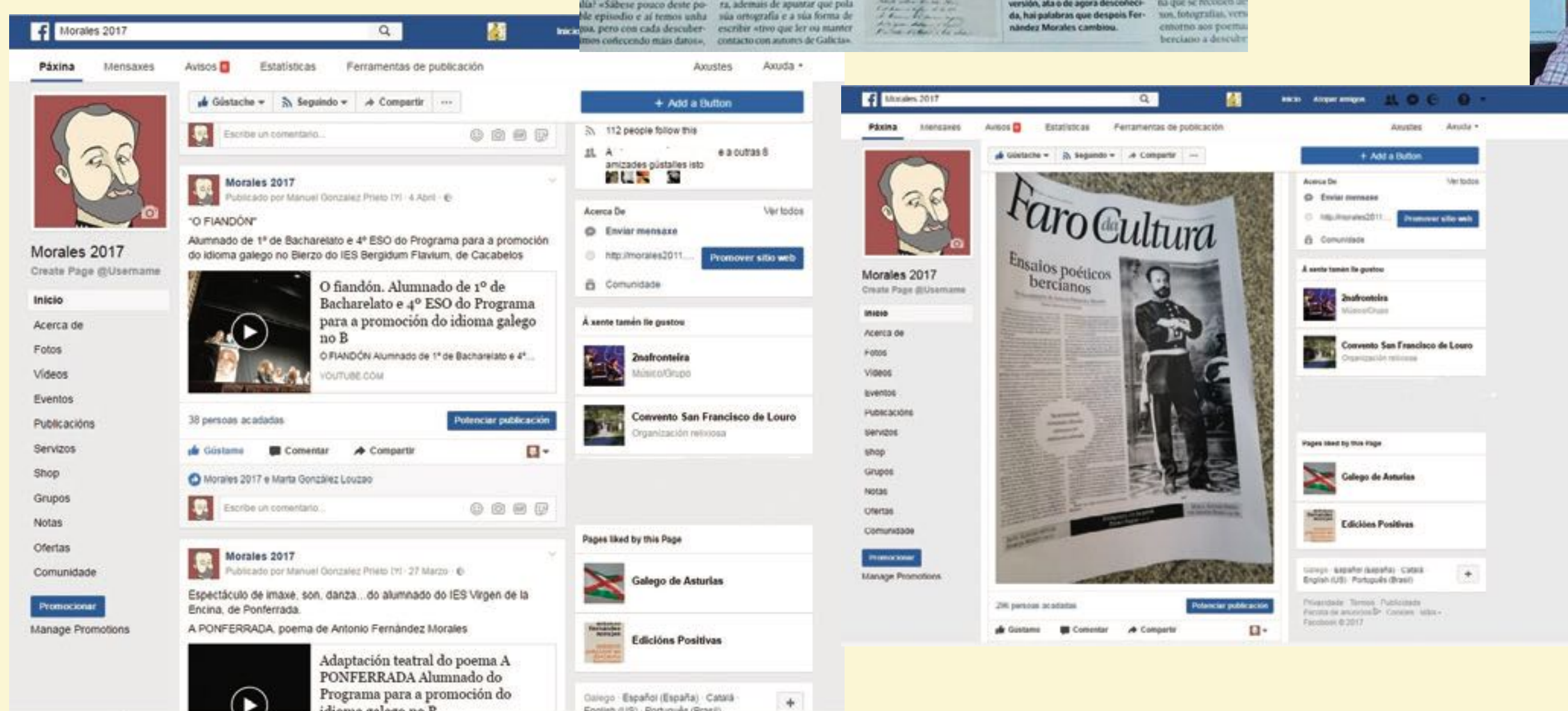
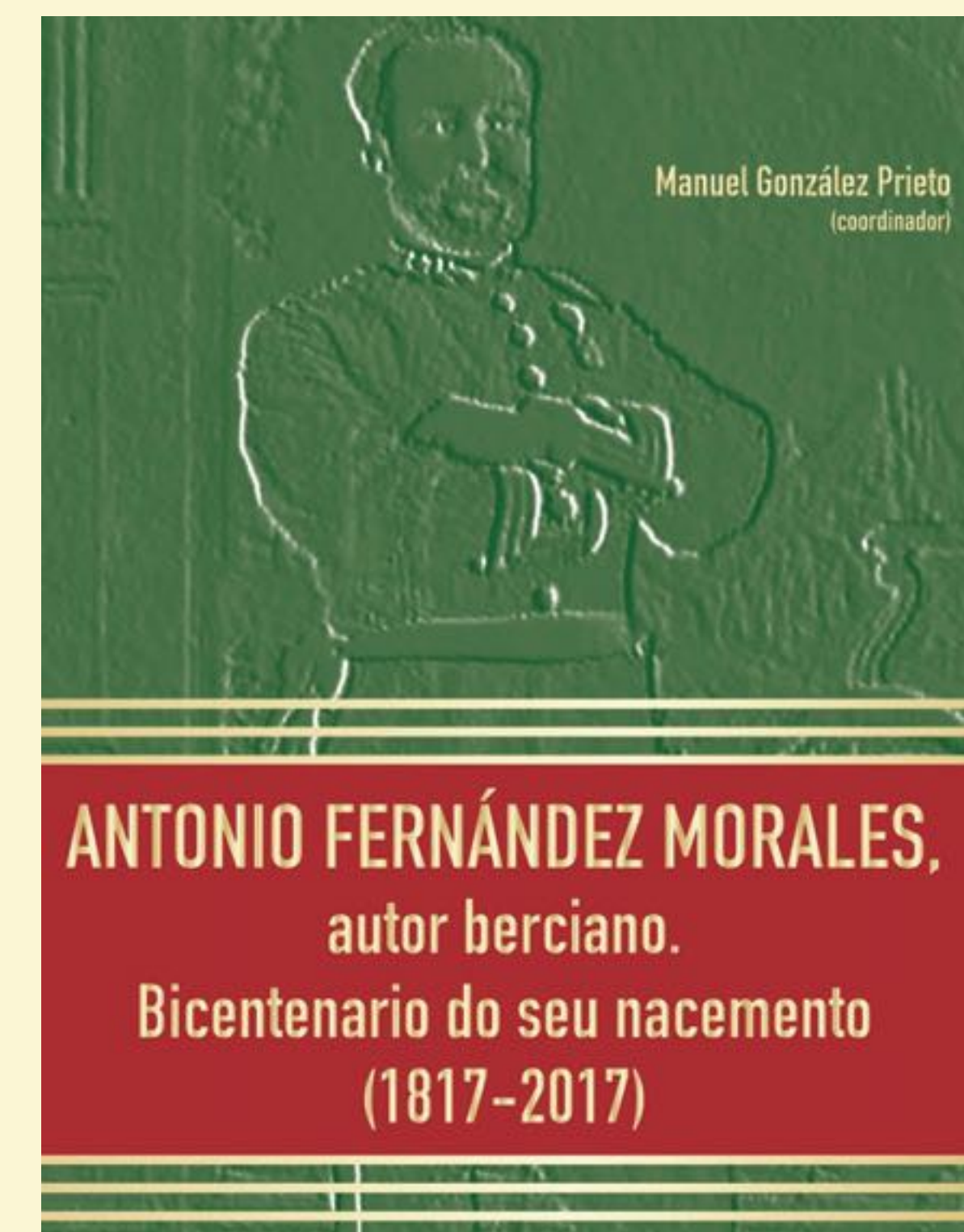

antonio
fernández
morales

ensayos
poéticos en
dialecto
berciano

POSITIVAS

Textos e realización: HÉCTOR SILVEIRO - Caricatura de Antonio Fernández Morales: SIRO LÓPEZ